

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOS KATEDRA

Sigita Uzdilaite

Lietuvių filologijos bakalauro studijų programa
Bakalauro darbas

Mentalinis lietuvių tarmių žemėlapis: Lazdijų atvejis

Darbo vadovas: prof. dr. V. Kardelis

Vilnius, 2018

Sigita Uzdilaite

Mentalinis lietuvių tarmių žemėlapis: Lazdijų atvejis

Santrauka

Nors tradicinės dialektologijos tyrėjų sudaryti žemėlapiai yra objektyvūs ir patikimi, juose nėra pateikiama visa informacija apie tarminę diferenciaciją. Šis dialektologijos etapas apibendrina tarminio diskurso vaizdinį, identifikuoja skiriančias suvokimo izogloses tarmes ir šnektas, tačiau nesidomi subjektyviomis kalbos vartotojų įsivaizduojamomis dialektų ribomis bei kalbinėmis nuostatomis. Dėl šios priežasties aktualu atlikti tyrimus, nurodančius į eilinius kalbos vartotojus, jų požiūrį ir suvokimą, todėl šiame darbe, remiantis perceptyviosios dialektologijos teorinėmis įžvalgomis (D. Aliūkaitė, D. Crystal, L. Giržotaitė, D. Mikulėnienė, V. Kardelis ir kt.) bei Lazdijų Motiejaus Gustaičio gimnazijos mokytojų ir dvyliktos klasės mokinių tyrimo duomenimis, yra analizuojami subjektyvūs kalbos vartotojų mentaliniai tarmių žemėlapiai bei kalbinės nuostatos. Formuluojami pirminiai apibendrinimai apie tarminio kalbėjimo vertinimą, kuris tiriamuoju atveju yra palankus, bei tiriamųjų suvokimą. Išaiškėja, jog tiek mokytojai, tiek mokiniai sunkiai orientuojasi, kur prasideda ir baigiasi tarmių bei patarmių ribos ir, apskritai, kokios jos yra. Dėl išryškėjančio mokytojų bendradarbiavimo ir mokinių atsainumo matomos tik tam tikros tendencijos, todėl aktualu atlikti dar daugiau tyrimų, nurodančių į eilinius kalbos vartotojus.

Reikšminiai žodžiai: perceptyvioji dialektologija, mentalinis žemėlapis, kalbinės nuostatos, mokytojai, mokiniai.

Pagrindinės sąvokos:

Dialektas, arba tarmė – tam tikroje teritorijoje vartojama kalbos rūšis;

Dialektologija – mokslas apie tarmes;

Eilinis kalbos vartotojas – paprastas kalbą vartojantis žmogus;

Patarmė – tarmės šaka;

Perceptyvioji dialektologija – mokslas apie tarmes, išryškinantis tikrus ir įsivaizduojamus kalbinius stereotipus, panašumus ir skirtumus, kurie nurodo individualias kalbos suvokimo ribas (Aliūkaitė et al. 2016);

Mentalinis žemėlapis – nurodo, kaip eilinis kalbos vartotojas vertina tam tikrą vietovę (atskleidžia erdvinę-kalbinę nuovoką; Aliūkaitė 2009);

Sigita Uzdilaite

The Mental Map of Lithuanian Dialects: Case of Lazdijai

Summary

Although the maps drawn up by the traditional dialectology researchers are objective and reliable, they do not provide all the information on the dialectal differentiation. This stage of dialectology summarizes the image of dialect discourse, identifies the isoglosses of dialects and subdialects (subdialect *turbūt yra patarmė, o ne šnekta, o čia turėtų būt šnekta*), however it is not interested in imaginary subjective dialect's borders and linguistic provisions of language users. For this reason it is relevant to conduct research that would refer to ordinary language users, their attitudes and perceptions and therefore this work analyses subjective language maps of dialects and language provisions of the language users, based on theoretical insights of perceptual dialectology (D. Aliukaite, D. Crystal, L. Girzotaite, D. Mikulienė, V. Kardelis, etc.) and the data of a study of Lazdijai Motiejus Gustaitis gymnasium teachers and twelfth grade students. The paper formulates initial summaries on the assessment of dialectal speech that is favorable in this research case and the perception of the subjects. It becomes clear that both teachers and pupils do not know, where are the borders of dialects and subdialects and what they are in general. Due to the evident co-operation of teachers and the disregard of students only some trends are visible, therefore it is relevant to conduct further research that would refer to ordinary language users.

Key words: perceptual dialectology, mental map, linguistic provisions, teachers, pupils.

Key terms:

Dialect – the type of language used in a particular area.

Dialectology – scientific study of linguistic dialects.

Ordinary language user – a person that uses the language.

Subdialect – a branch of a dialect.

Perceptual dialectology – science of dialects, highlighting true and imaginary linguistic stereotypes, similarities and differences that refer to individual perceptions of language.

Mental map – indicates how a ordinary language user evaluates a particular location (reveals spatial-linguistic perceptions).

Turinys

Įvadas.....	7
1. Perceptyviosios dialektologijos istorija.....	11
2. Perceptyvioji dialektologija Lietuvoje.....	13
3. Tiriamoji dalis.....	16
3.1. Mokytojų rezultatai.....	16
3.1.1. I-oji dalis. Bendrieji anketos duomenys.....	16
3.1.2. II-oji dalis. Praktinė užduotis.....	27
3.2. Mokinių rezultatai.....	35
3.2.1. I-oji dalis. Bendrieji anketos duomenys.....	35
3.2.2. II-oji dalis. Praktinė užduotis.....	46
3.3. Mokytojų ir mokinių rezultatų palyginimas.....	55
Išvados.....	63
Literatūra.....	64
Priedai.....	66

Ivadas

Lietuvių dialektologija, reikšminga kalbos istorijai ir bendrinei kalbai, skiriama į tris raidos etapus: 1) tradicinės dialektologijos, 2) struktūrinės dialektologijos ir 3) „naujosios“ dialektologijos. Tradicinė dialektologija, Vytauto Kardelio teigimu, „apžvelgia svarbiausias fonetines, morfologines ir leksines ypatybes“ (Kardelis 2016, 2), tačiau dėl lėto kalbos pokyčio proceso, šis dialektologijos etapas lig šiol siejamas su bendrine kalba. Iš raštų galima pamatyti, kaip „tam tikru laikotarpiu buvo tiriami atskiri kalbos garsai (bent bendrais bruožais), kokios buvo vartojamos gramatinės formos, kaip buvo sudaromi sakiniai, koks buvo žodynas“ (Zinkevičius 1994, 7). Svarbu paminėti, kad tradicinėje dialektologijoje pabrėžiamas diatopinis skirtingumas, kuris dėl spartėjančio įvairiatarmių žmonių bendravimo vis labiau nyksta (Zinkevičius 1994, 7–9). Tradicinei dialektologijai labiausiai nusipelnė Zigmas Zinkevičius, išleidęs mokslinį veikalą „Lietuvių dialektologija“ (1966 m.). Šiame darbe profesorius pateikia lyginamąją lietuvių kalbos tarmių fonetiką ir morfologiją bei fonetinius tarmių žemėlapius. Struktūrinėje dialektologijoje labiausiai pasižymėjo Aleksas Girdenis, siejamas su šio dialektologijos etapo pradžia, ir suformavęs „struktūrinės morfologijos mokyklą lietuvių dialektologijoje“ Albertas Rosinas (Kardelis 2016, 6). Šiuose tyrimuose dažniausiai pateikiami vokalizmo ir prozodinės sistemos, akcentologijos nagrinėjimai. Nepaisant to, kad tokiuose tyrimuose taikoma struktūralistinė metodika, V. Kardelis šią paradigmą siūlo vadinti fonologine ir natūraliosios morfologijos dialektologija. Trečiasis dialektologijos etapas – „naujoji dialektologija“ – siejamas su pakitusiu požiūriu į tarmes bei variantiškumą. Remiantis užsienio tyrėjų patirtimi, diskusijomis ir tyrimų rezultatais, įtvirtinamos geolingvistinių ir sociolingvistinių tyrimų kryptys (Kardelis 2016, 2–8; Mikulėnienė et al. 2014). Vienas svarbiausių šio dialektologijos etapo darbų yra Danguolės Mikulėnienės inicijuotas projektas² „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai“ (Mikulėnienė et al. 2014) bei www.tarmes.lt internetinis tinklalapis, siejami su

² Projektas „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (žr. www.tarmes.lt).

perceptyviaja dialektologija, kuri, pasak Daivos Aliūkaitės, kuria „apibendrintą tarminio diskurso vaizdinį ir padeda identifikuoti suvokimo izogloses, kurios žymi dialektų kontinuumo eilinių vartotojų ir vertintojų sąmonėje ribas“ (Aliūkaitė 2009, 164).

Nors perceptyvioji dialektologija vis labiau plečiasi, pietų aukštaičių patarmės tyrimų iki šiol nėra daug (Aliūkaitė et al. 2016a, Aliūkaitė 2008, Aliūkaitė et al. 2015 ir kt.). Nepaisant to, kad pietų aukštaičiai, pasižymintys ryškia fonetine ypatybe dzūkavimu, yra neskirstomi į smulkesnes šnektas, o didžioji dalis šios patarmės punktų yra gyvybingi (Meiliūnaitė et al. 2014, 164, 165), eilinis kalbos bendruomenės narys ne visada geba identifikuoti tikslų kito ar savo kalbėjimo kodą – „<...> kai kuriuose regionuose žmonės neturi supratimo apie tai, kokia yra jų kalba ir neidentifikuoja savęs su kokia nors kalbos bendruomene“ (Aliūkaitė 2010, 41). Dėl šios priežasties dažnai perceptyvinuose dialektologiniuose tyrimuose pateikiami mentaliniai žemėlapiai nėra tikslūs. Tikėtina, tam įtakos turi ir bendrinės kalbos prestižas (Aliūkaitė 2009, 164). Taip pat svarbu paminėti, kad dauguma perceptyviosios dialektologijos tyrimų apima tik vienos kartos kalbos bendruomenės narius. Įprastai tokie nariai – gimnazijos mokiniai (Geržotaitė 2016, Geržotaitė et al. 2016, Aliūkaitė et al. 2016a ir kt.), todėl aktualu į „naująją“ dialektologiją pažvelgti iš kelių perspektyvų.

Darbo objektas – pietų aukštaičių patarmei priklausančių Lazdijų Motiejaus Gustaičio gimnazijos mokytojų bei dvyliktos klasės mokinių sudaryti mentaliniai tarmių žemėlapiai ir jų kalbinės nuostatos.

Darbo tikslas – palyginti pietų aukštaičių – Lazdijų Motiejaus Gustaičio gimnazijos mokytojų bei dvyliktos klasės mokinių – mentalinius tarmių žemėlapius ir kalbines nuostatas. Smulkesnieji uždaviniai tiriant mokytojus ir mokinius: 1) įvertinti tarminių variantų taisyklingumą ir patrauklumą, 2) išanalizuoti gebėjimą atpažinti dialektus ir jų ribas, 3) ištirti konceptualųjį vertinimą.

Darbo struktūra. Darbą sudaro teorinė ir tiriamoji dalys. Teorinėje dalyje aptariami svarbesni Lietuvos ir užsienio perceptyviniai tarmių tyrimai bei atliekamo tyrimo aktualumas ir naujumas. Tiriamojoje darbo dalyje nagrinėjami atlikto tyrimo rezultatai, kurie taip pat lyginami tarpusavyje. Pateikiamos išvados, literatūros sąrašas ir priedai (50 paveikslų, 2 anketos).

Tyrimo metodika. Remiantis teorija formuluojami pirminiai apibendrinimai dėl mentalinio žemėlapio ir kalbinių nuostatų. Atliekamas struktūruotas kiekybinis tyrimas. Pasitelkiant perceptyviosios dialektologijos tyrimo metodą, analizuojamas tiriamųjų požiūris ir

suvokimas apie tarmes, atliekamos praktinės užduotys, o tiksliau, tarmių žemėlapis, kuriame tiriamųjų prašoma pažymėti tarmes ir patarmes (ribų kontūrai yra nurodyti), patarmių bei jų kaimynių ir žodžių atpažinimo užduotys, apibendrinami gauti rezultatai ir pateikiamos išvados.

Tyrimo medžiaga. Dauguma perceptyviosios dialektologijos tyrimų (Aliūkaitė 2008, 2009, 2010, 2011, Aliūkaitė et al. 2016a, Aliūkaitė et al. 2015 ir kt.), nurodančių į subjektyvius tarminio kalbėjimo požymius bei paprasto kalbos bendruomenės nario savimonėje egzistuojančias tarmes skiriančias izogloses, Lietuvoje buvo atlikti tiriant tik tam tikrą paprastųjų kalbos bendruomenės narių grupę, todėl aktualu esamą situaciją įvertinti iš kelių perspektyvų. Šiam tikslui įgyvendinti buvo atliktas perceptyvinis dialektologinis tyrimas, kuriam pasitelktos dvi respondentų kvotos: pirmajai priklauso mokytojai, kurie yra įgiję aukštąjį išsilavinimą ir dauguma jų yra vyresnio amžiaus, todėl, tikėtina, jų tarmiškumo vaizdinys tikslesnis nei antrajai kvotai priklausančių mokinių, kurie neturi aukštojo išsilavinimo ir yra sulaukę vos 18 m. Tam, kad išryškėtų skiriamoji minėtų aspektų vertė, buvo atliktas lyginamasis tyrimas, tačiau dėl gana mažo imties dydžio rezultatai yra vertintini tik kaip turintys potencialą tolimesniems tyrimams.

Tiriamąją medžiagą sudaro empirinis tyrimas, parengtas remiantis perceptyvinės dialektologijos nuostatomis bei ankstesniuose tyrimuose taikytomis metodikomis (Aliūkaitė 2008, 2009, 2010, 2011, Aliūkaitė et al. 2016a, Aliūkaitė et al. 2015, Geržotaitė 2016, Geržotaitė et al. 2016 ir kt.). Duomenys gauti 2017 m. ir 2018 m. kovo mėn. Lazdijų Motiejaus Gustaičio gimnazijoje.

2017 m. buvo apklausti gimnazijos mokytojai, kurių iš viso yra 60. Tyrimo dieną pavyko sutikti tik 39 mokytojus, iš kurių 2 griežtai atsisakė dalyvauti tyrime, nepaisant jo anonimiškumo, apie kurį buvo pranešta anketoje ir darkart priminta žodžiu. Atsisakymo motyvai – laiko stoka bei baimė būti identifikuotais. Tyrime sutiko dalyvauti 37 mokytojai, kurių reakcija buvo įvairi. Dauguma mokytojų reagavo ramiai, anketą priėmė be jokių papildomų klausimų ar replikų, tačiau keliems mokytojams dialektologinis tyrimas pasirodė nemažas iššūkis. Juos trikdė anketos apimtis (7 psl.), praktinė užduotis (tarmių žemėlapis, patarmių atpažinimas, žodžių reikšmės, kryžiažodis), baimė pasirodyti neišprususiais ar būti atpažintais. Visgi atsakymai į pateiktas dviejų dalių (bendroji dalis ir praktinė užduotis) anketas gauti tik iš 25 tiriamųjų (24 moterys ir 1 vyras).

Dvyliktos klasės mokinių, kurių Lazdijų Motiejaus Gustaičio gimnazijoje yra 71, tyrimas atliktas 2018 m. Tyrime dalyvavo 49 mokiniai, iš kurių 25 mergaitės ir 24 berniukai. Anketos

pildymui skirta viena pamoka (45 min.), kurios metu, tikėtina, mokiniai galėjo kreiptis pagalbos į mokytoją.

Darbo aktualumas. Nors tyrėjų sudaryti tarmių žemėlapiai yra objektyvūs ir patikimi, juose pateikiama ne visa informacija apie tarminę diferenciaciją. Tradicinė dialektologija apibendrina tarminio diskurso vaizdinį ir identifikuoja tarmes ir šnektas skiriančias suvokimo izogloses, kurios sukuria pakankamai tikslų „geografinę tarminių formų distribuciją atspindintį žemėlapi“. Perceptyvioji dialektologija skatina domėtis subjektyviomis kalbos vartotojų įsivaizduojamomis dialektų ribomis bei kalbinėmis nuostatomis, atskleidžiančiomis eilinio kalbos vartotojo suvokimą (Aliūkaitė 2008, 164). Dėl šios priežasties aktualu atlikti kuo daugiau tyrimų, nurodančių į kalbos vartotojus, todėl šiame darbe telkiamasi būtent į juos. O tam, kad situacija būtų įvertinta iš kelių perspektyvų, lyginami mokytojų bei mokinių duomenys.

1. Perceptyviosios dialektologijos istorija

Lietuvių dialektologija – mokslas apie tarmes – XXI a. ima žvelgti į vakarus: akcentuojamas variantiškumas, o tradicinį požiūrį į dialektus keičia geolingvistikos ir sociolingvistikos kryptys. Šiuolaikinė perceptyvioji dialektologija pabrėžia tikrus ir įsivaizduojamus kalbinius panašumus, skirtumus ir stereotipus, padedančius sugeneruoti individualias kalbos suvokimo ribas, kurios gali stipriai skirtis nuo objektyviųjų (Crystal 2008). Randasi subjektyvūs tyrimai, orientuoti į paprastąją kalbos bendruomenės narį, jo kompetenciją ir dialektų vaizdinius (Merkytė-Švarcienė 2016, 139). Paprasčiau tariant, tam tikrą sistemą, kurią sudaro dialektai – su savo panašumais, skirtumais, ypatybėmis, atskiras kalbos bendruomenės narys suvokia skirtingai. Kaip skirtingai – būtent perceptyviniais tyrimais ir bandoma išsiaiškinti.

Anksčiausiai perceptyviaja dialektologija pradėjo domėtis Olandijos ir Japonijos mokslininkai. 1886 m. Olandijoje į vieną iš dialektologinių tyrimų buvo įtrauktas klausimas apie tai, ar, kalbinės bendruomenės narių manymu, yra vietovių, kuriose kalbama taip pat arba panašiai kaip ir tiriamųjų gyvenamoje vietoje (Aliūkaitė et al. 2016a). Vėlesni tyrimai, orientuoti į kalbėtojo tarminį sąmoningumą, buvo papildyti dar vienu aspektu – respondentai buvo prašomi įvardyti savo ir kitų kalbinės bendruomenės narių skiriamuosius kalbinius bruožus. 1944 m. Olandijos tyrėjai pateikia trumpųjų rodyklių metodą (vienos vietovės su kitomis sujungiamos rodyklėmis), kuriuo remiantis, gaunami įsivaizduojami tarmių arealai, tačiau tik po 11 m. parengiamas apibendrintas subjektyvusis tarmių žemėlapis. Nepaisant to, kad toks žemėlapis nėra pastovus, jis nurodo tarmių variantiškumą. Japonijoje pirmieji perceptyviosios dialektologijos tyrimai publikuoti 1927 m. Atliekant juos, buvo teigiama, jog svarbu atsižvelgti į tai, kaip dialektų regionus suvokia eiliniai žmonės. Japonijos mokslininkai, atvirkščiai negu Olandijos, rėmėsi dialektų skirtumais, t. y. telkėsi į kalbinės bendruomenės narių gebėjimą pastebėti ir pažinti kalbančius kitaip negu jie (Aliūkaitė et al. 2016b, 94).

Atliekamų tyrimų įvairovė lėmė subjektyvių žemėlapių tikslumo ir atitikties, arba netikslumo ir neatitikties, objektyviesiems žemėlapiams priežastis. XX a. pabaigoje Olandijoje ir Japonijoje „susiformavusios tradicinės perceptyviosios dialektologijos nuostatos įtvirtino paprastojo kalbos bendruomenės nario perspektyvą regioninių variantų klasifikacijose“

(Aliūkaitė et al. 2016b, 94), tačiau, kol buvo svarstoma, kuris iš šių dviejų tyrimo metodų yra vertingesnis, Denisas R. Prestonas pasiūlė savo metodą (žr. 13 psl.), aiškinantį subjektyvų suvokimą. Šis šiuolaikinės tradicijos metodas apima kur kas daugiau nei ankstesnieji Olandijos ir Japonijos mokslininkų tyrinėjimai. Didžiosios daugumos tuometinių tyrimų tikslas – išsiaiškinti tiriamųjų kalbinį suvokimą, tačiau tik vėliau buvo bandoma suprasti, kaip eilinis kalbos bendruomenės narys suvokia save ne tik savo, bet ir kitų regionų kontekste (Aliūkaitė et al. 2016b).

2. Perceptyvioji dialektologija Lietuvoje

Nors tirti tarmes buvo pradėta XX a., o pirmosios apklausos Lietuvoje atliktos 1943 m., (Jankauskienė 2013) ilgą laiką buvo akcentuojama tik tradicinė deskriptyvinė dialektologija. Paskutiniu metu jos poziciją perima nauji tarmių ir tarminio kalbėjimo tyrimai. Perceptyviosios dialektologijos principais paremtų tyrimų atsiranda vis daugiau, ypač kai kuriose Europos šalyse, JAV, Japonijoje ir Jungtinėje Karalystėje. Lietuvoje šios paradigmos tyrimais liabiliausiai ėmė domėtis Daiva Aliūkaitė, Danguolė Mikulėnienė, Erika Merkytė-Švarcienė ir kt. Atliekant perceptyvinius tyrimus, svarbius suprasti ir vertinti variantiškumą, buvo pradėtas taikyti vienas iš penkių D. R. Prestono perceptyviojo tyrimo modelio komponentų – mentalinio žemėlapių užduotis. Apie šį pieštinį kalbos variantų žemėlapių Lietuvoje pirmoji pradėjo kalbėti D. Aliūkaitė (Aliūkaitė et al. 2016b, 90). Ji stengėsi atskleisti paprastųjų kalbos vartotojų suvokiamus tarminio kalbėjimo požiūrius ir tarmes skiriančias izogloses, esančias kiekvieno kalbos vartotojo savimonėje (Geržotaitė 2016, 122). Remiantis D. Aliūkaitės ir D. Mikulėnienės tyrimu, „suvokimo izoglosių pobūdis ir tankis <...> pieštiniuose žemėlapiuose atskleidžia, kad paprastieji kalbos bendruomenės nariai turi skirtingus tarmiškumo – kaip skiriamųjų bruožų vaizdinius“. Tyrėjų teigimu, ypatybės, padedančios atpažinti tarmiškai kalbantį žmogų, dažniausiai yra galūnių tarimas arba netarimas (daugiau kaip 63 proc. jaunųjų Biržų gyventojų atpažįsta tarmiškai kalbantįjį būtent iš galūnių (ne)tarimo), kirčiavimas bei kitokie, neįprasti žodžiai (Aliūkaitė et al. 2016b, 111, 112). Nepaisant to, tik maždaug 30 proc. tiriamųjų geba nustatyti tikslias dialektų ribas (Aliūkaitė 2009, 176). Dažnai eiliniai kalbos vertintojai tarminį diskursą sieja su Žemaitijos regionu, kitaip tariant, kalba, kurios respondentai nesugeba atpažinti, yra identifikuojama kaip žemaitiška. Įdomu tai, kad toks stereotipizavimas yra būdingas ir patiems žemaičiams, o, remiantis tyrimo duomenimis, tendencija vartoti bendruosius terminus – žemaičiai, suvalkiečiai, dzūkai – itin populiarūs (Aliūkaitė 2009, 174, 176).

Kalbant apie kitus keturis D. R. Prestono perceptyviojo tyrimo modelio komponentus: tarminių variantų taisyklingumo ir patrauklumo vertinimo, tarminių variantų skirtingumo, dialektų atpažinimo bei konceptualiojo vertinimo užduotis, svarbu paminėti, kad nėra būtina vadovautis tik šiais komponentais – D. Aliūkaitės ir D. Mikulėnienės teigimu, „perceptyviosios

dialektologijos prieigos išsiplėtojo, penkių komponentų perceptyviojo tyrimo modelis tapo tik pirminiu prototipu, kuris nuolat pildomas vienokia ar kitokia variantiškumo vertinimo perspektyva“ (Aliūkaitė et al. 2016b, 96). Tarminių variantų taisyklingumo ir patrauklumo vertinimas dažnai priklauso nuo kalbinės gimtinės ir artimiausiose apylinkėse vartojamo tarminio varianto. L. Geržotaitės ir A. Čepaitienės (2016) tyrimo apie Vilkaviškio jaunuolių kalbinę gimtinę duomenimis, išryškėja Vilkaviškio ir Marijampolės atskirtis. Savas kalbinis kodas vertinamas palankiau: Vilkaviškio gyventojai apibūdinami kaip gražiai ir taisyklingai kalbantys suvalkiečiai, o Marijampolės – atvirkščiai – negražiai ir netaisyklingai kalbantys suvalkiečiai. Kiti kalbiniai kodai vertinami kaip mažiau patrauklūs ir taisyklingi: žemaičių ir dzūkų tarmės palankiai vertina tik 5,88 proc. tiriamųjų, aukštaičių – vos 2,94 proc. (Geržotaitė et al. 2016, 90, 91), tačiau, remiantis L. Geržotaitės tyrimu apie jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių tarminę savimone, žemaičių tarmė yra vertinama itin palankiai bei turi nemažą prestižą (Geržotaitė 2016, 132). Pats tarminis kalbėjimas, apskritai, dėl tarminiam kodui taikomų bendrinės kalbos reikalavimų yra laikomas mažiau taisyklingu nei netaisyklingu (Aliūkaitė et al. 2009, 271). Toks dialektų klasifikavimas rodo kalbinės gimtinės ir artimiausių apylinkių įtaką kalbos patrauklumui ir taisyklingumui. Tarmių variantų skirtingumo užduotis nurodo į anksčiau aptartą mentalinį žemėlapi bei skirtingų kalbos atmainų hierarchizaciją. Šiuo atveju tarminiai kodai atsiranda priešingoje pusėje su bendrine kalba, kuri yra „atskaitos taškas reitinguojant tarminius kodus“, tačiau kai kuriais atvejais respondentai „projektuoja tarminio kalbėjimo bruožus iš kalbinės gimtinės perspektyvos“. Dialektų atpažinimo užduotis siejama su tekstais, pagal kuriuos identifikuojami girdimi variantai priskiriami tam tikram arealui (Aliūkaitė et al. 2016b, 96, 107, 112). D. Aliūkaitė pateikia įžvalgą, jog „nepatrauklus, neigiamai socialiniu požiūriu konotuotas dialektas yra neatpažįstamas ir lokalizuojamas kuo toliau nuo vertinančiojo regiono“ (Aliūkaitė 2009, 174). Pavyzdžiui, Rimos Bakšienės tyrimo apie tarminio kalbėjimo savivertę ir gyvybingumą duomenimis, nemažai tiriamųjų nebuvo tikri, kokiai tarmei save priskirti, tačiau savo pastebėtas ypatybes priskyrė Jurbarko gyventojų tarmei, kuri tiriamųjų laikoma prestižine kalba (Bakšienė 2015, 14).

Dar vienas D. R. Prestono perceptyviojo tyrimo modelio komponentas – konceptualiojo vertinimo užduotis. Respondentai prašomi pateikti savo nuomonę apie jų atliktas užduotis, kalbos variantus, konceptualizuoti tarmiškai kalbantį žmogų ir pan. (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2016b, 96). Tarmiškai kalbantis žmogus D. Aliūkaitės tyrime apie stereotipinę vaizdavimą

įvardijamas kaip „iš dalies išvietintas, bet dar vis kitoks, kitokios kultūros, socialinės padėties ir net elgsenos žmogus“, be to, tikėtina, dėl stereotipinės *kaimo* ir *miesto* opozicijos dažnai prilyginamas *kaimiečiui*. Svarbu paminėti, kad vieningos nuomonės apie tarmiškai kalbančio žmogaus vaizdinį nėra, o toks asmens vaidmuo respondentų yra vertinamas labiau teigiamai nei neigiamai (Aliūkaitė 2008, 23, 36).

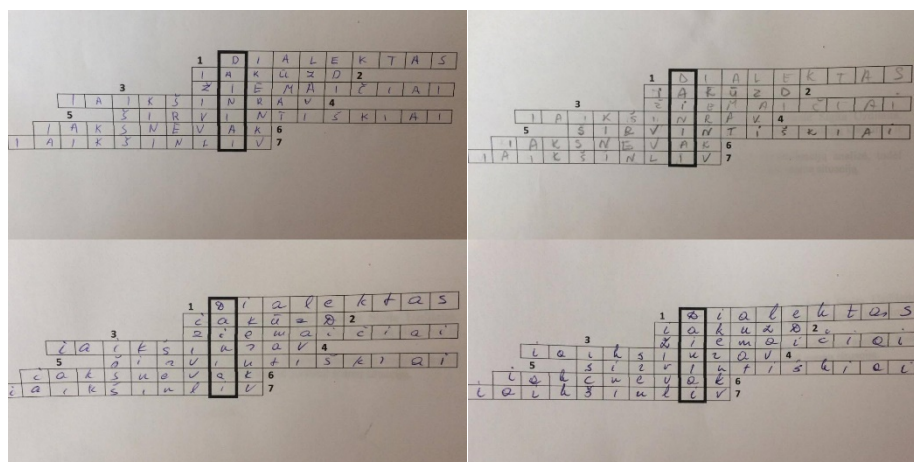
3. Tiriamoji dalis

3.1. Mokytojų rezultatai

3.1.1. I-oji dalis. Bendrieji anketos duomenys

Anketų pildymui buvo skirtos 4 dienos. Mokytojai buvo paprašyti anketas palikti gimnazijos direktorės raštinėje. Iš 37 anketų buvo grąžintos 25 (68 proc.). Viena anketa buvo sugadinta, tikėtina, ją pildė kurio nors tiriamojo vaikas (gimimo metai – 1998, išsilavinimas – nebaigtas vidurinis, dėstomas dalykas – neįrašyta). Taip pat įdomu tai, kad matematikai, kuriems anketas perdavė tuo metu laikinai einantis direktoriaus pareigas asmuo, anketas pildė grupė – 4 matematikos mokytojų praktinės užduotys atliktos identišškai. Tą patvirtino ir kryžiažodis, į kurį buvo pažvelgta gana kūrybiškai (žr. 1 pav.).

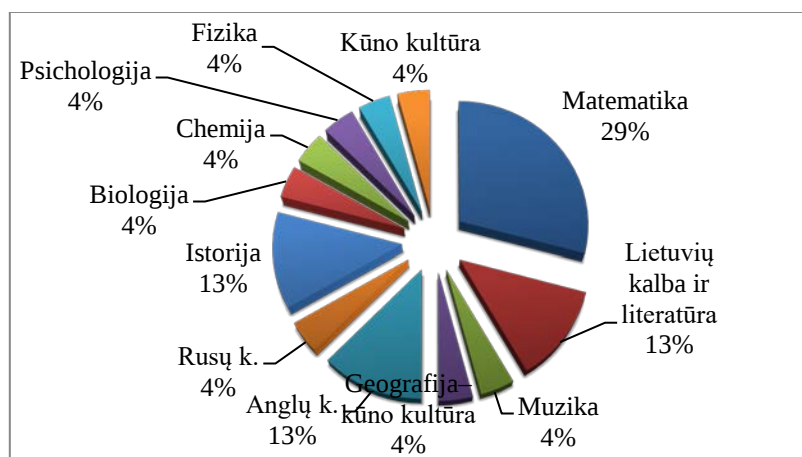
1 pav. Matematikų pildyti kryžiažodžiai

24 anketas užpildė 23 moterys (96 proc.) ir 1 vyras (4 proc.). Amžius svyruoja nuo 26 iki 62 m. Vidurkis – 49,4 m. Dauguma apklaustųjų gimimo vietą nurodė Lazdijus arba Lazdijų r., kiti – Varėnos r., Alytaus r., Kudirkos Naumiestį, Marijampolę, Druskininkus, Šakius, Jurbarką,

Kauną. Po trečdalį tiriamųjų kaip anksčiau gyventas vietas nurodė Lazdijus, Lazdijų r. ir Šiaulius, Naująją Akmenę, Varėnos r., Alytų, Vilnių, Druskininkus, Marijampolės r., Jonavą, Vilniaus r., Nemenčinę. Dabartinę gyvenamąją vietą dauguma tiriamųjų pažymėjo Lazdijus, keli – Lazdijų r., Alytaus r. Simną bei Druskininkus. Visi tiriamieji yra įgiję aukštąjį išsilavinimą. Didžiąją jų dalį sudaro matematikai, beveik perpus mažiau lituanistų, anglistų bei istorikų ir maža dalis mokytojų, dėstančių muziką, geografiją–kūno kultūrą, rusų kalbą, biologiją, chemiją, psichologiją, fiziką ir kūno kultūrą (žr. 2 pav.).

2 pav. Dėstomi dalykai

Tiriamiesiems buvo pateikta anketa, kurioje reikėjo pažymėti informaciją apie kalbų mokėjimą, vartojimą, požiūrį į kitų žmonių kalbėjimą bei bendrinę ir tarminę kalbą. Kalbų mokėjimo klausimas buvo išskaidytas į 4 dalis: *suprantu*, *kalbu*, *skaitau* ir *rašau* (žr. 3 pav.). Dauguma tiriamųjų visais atvejais pažymėjo lietuvių ir rusų kalbas. Vienas tiriamasis lietuvių kalbos išvis nepažymėjo, todėl galima daryti išvadą, jog jos tiesiog nepastebėjo, arba padarė prielaidą, kad reikia žymėti tik užsienio kalbas, kitas – pažymėjo tik lietuvių kalbą, o tai skatina abejoti, nes tolimesniuose tiriamojo anketos duomenyse minimos ir kitos kalbos (anglų, vokiečių). Tiek lietuvių, tiek rusų kalbos atvejais daugiau tiriamųjų nurodyta kalba kalba, o ne ją suprantą.

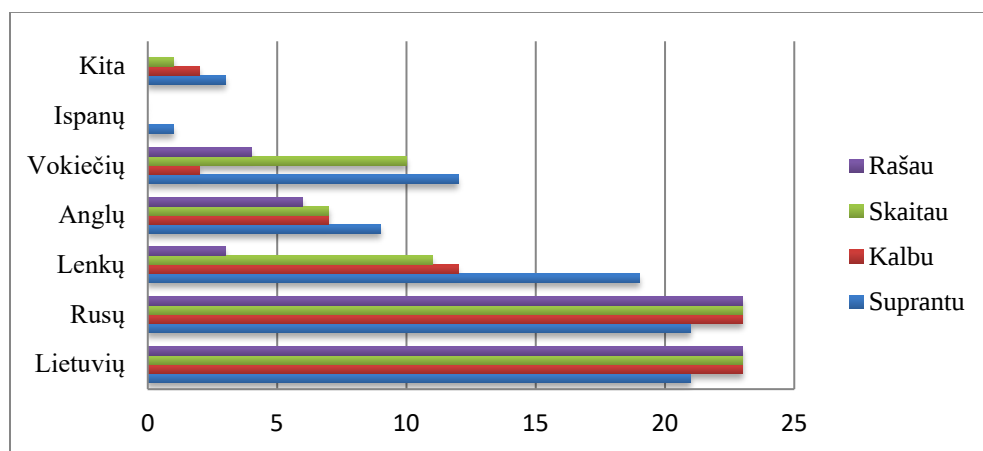
Mokytojų, suprantančių lenkų ir vokiečių kalbą, yra kur kas daugiau negu suprantančių anglų kalbą. Lenkų kalbos supratimui gali turėti įtakos tai, jog atstumas nuo Lazdijų iki Lenkijos

yra vos 20 km. Vokiečių kalba, žiūrint į apklaustųjų amžiaus vidurkį, jų mokymosi metu galėjo būti aktualesnė negu anglų kalba.

Įdomu tai, kad skaitymas ir rašymas akivaizdžiai skiriasi nuo supratimo. Tikėtina, jog tiriamieji ne visiškai suprato, ko yra klausiama: ar jie rašo ir skaito ta kalba, ar moka tai daryti.

Kalbant apie bendrus duomenis, daugiausia tiriamųjų supranta kalbą, šiek tiek mažiau – skaito bei rašo, mažiausia – kalba. Dauguma tiriamųjų visais atvejais – *suprantu, kalbu, skaitau* ir *rašau* – pažymėjo lietuvių ir rusų kalbas.

3 pav. Kalbų mokėjimas

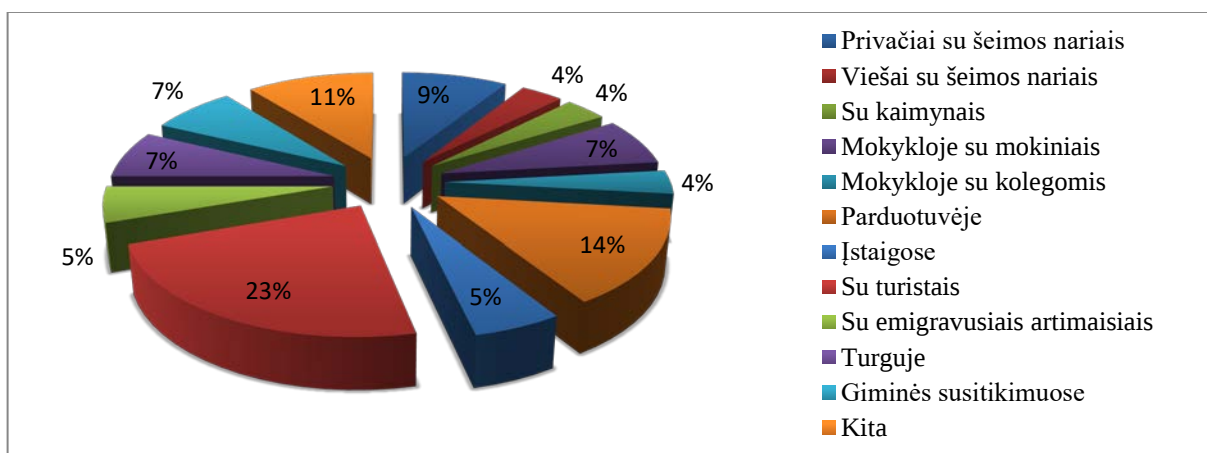
Tiriant situacijas, kuriose tiriamieji kalba užsienio kalbomis, labiausiai išryškėja kalbėjimas su turistais, šiek tiek mažiau – parduotuvėje (žr. 4 pav.). Kadangi mieste yra mažai lankytinų vietų, turistų sutinkama itin retai, todėl, tikėtina, pirmuoju atveju kalbama apie turistus išvykose ar kelionėse, ne pačiuose Lazdijuose. Antruoju atveju, vėlgi, įtakos gali turėti atstumas iki Lenkijos ir dažnas lankymasis joje esančiose parduotuvėse. Retesnė situacija – kai užsienio kalba kalbama mokykloje su mokiniais ir kolegomis. Įdomu tai, kad *mokykloje su mokiniais* pažymėjo tik anglų kalbos mokytojai, rusų kalbos mokytojai – nepažymėjo. *Mokykloje su kolegomis* nurodė tik fizikos, istorijos ir matematikos mokytojai.

Kaip kitus atvejus tiriamieji įvardijo kalbėjimą su draugais arba kitakalbiais, užsienio projektus, išvykas, užsienio šalis, oficialius susitikimus, keliones ir darbą Vokietijoje. Vienas tiriamasis nepažymėjo jokio atvejo, nepaisant to, kad supranta keturias kalbas (lietuvių, rusų, lenkų, anglų), dviem kalba (lietuvių, rusų), trimis rašo ir skaito (lietuvių, rusų, vokiečių). Kyla

klausimas dėl sąžiningumo ir kruopštumo pildant anketą, nes prie skaitymo ir rašymo aspekto atsiranda vokiečių kalba, kuri anksčiau nebuvo minėta. Žinoma, galima manyti, jog tiriamasis geba rašyti ir skaityti šia kalba, tačiau, kodėl būtent šia, žinant, kad vokiečių ir lietuvių kalbos abėcėlė skiriasi labiau negu, pavyzdžiui, anglų, pažymėtos kaip kalbos, kurią tiriamasis supranta, ir lietuvių kalbos, nėra aišku.

Galima daryti išvadą, kad tiriamieji užsienio kalba dažniausiai kalba su turistais, rečiausiai – viešai su šeimos nariais, kaimynais ir mokykloje su kolegomis.

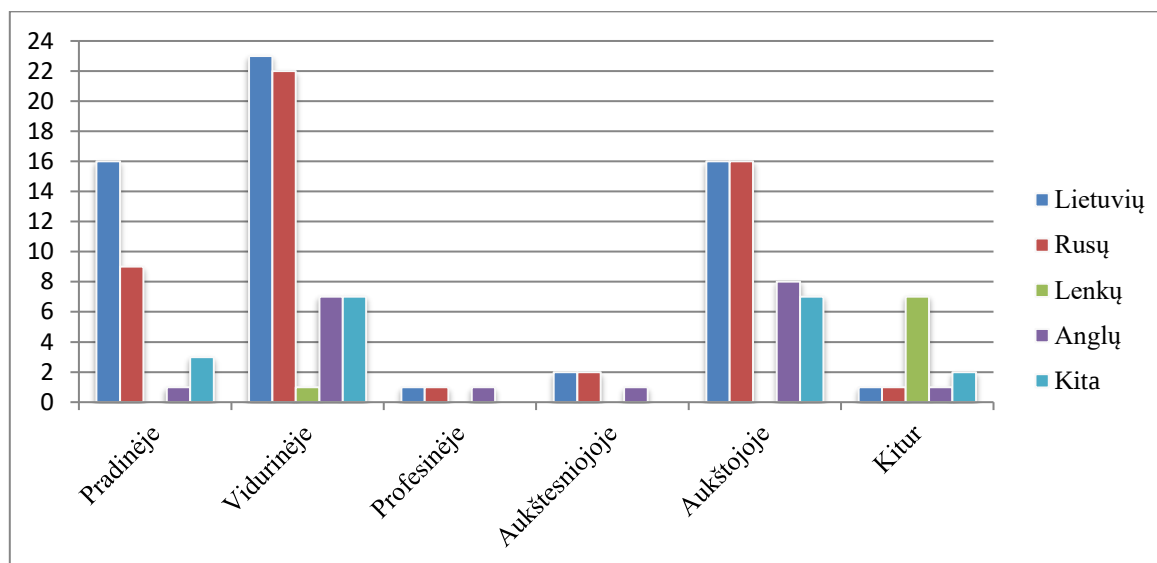
4 pav. Situacijos, kuriose kalbama užsienio kalbomis

Pagrindinė mokymosi kalba – lietuvių kalba (žr. 5 pav.). Ji svarbiausia vidurinėje, pradinėje ir aukštojoje mokymo įstaigose. Mažai atsilieka rusų kalba – vidurinėje jos mokėsi 22 iš 24 (lietuvių kalbos – 23 iš 24) mokytojų, aukštojoje lygiai tiek pat, kiek ir lietuvių kalbos, pradinėje – trečdalis. Anglų kalbos daugiausia mokėsi vidurinėje ir aukštojoje, lenkų – kitur (individualiai, išvykose, kursuose). Kitomis kalbomis buvo pažymėta vokiečių kalba (pradinėje, vidurinėje, aukštojoje) bei prancūzų, lotynų ir senovės graikų (aukštojoje). Ketvirtadalis tiriamųjų nepažymėjo jokios kalbos pradinėje mokykloje, dalis – aukštojoje. Vidurinėje pažymėjo visi. Išsiskyrė vieno tiriamojo anketa, kurioje prie kitos kalbos vidurinėje buvo įrašytas komentaras „bet kuri kita pg. norus ir galimybes“. Būtent šis komentaras leidžia identifikuoti tiriamąjį pagal jo kalbėjimo bei rašymo stilių. Kyla klausimas, ar leidimas identifikuoti yra tyčinis, ar neapgalvotas.

Remiantis tyrimo duomenimis, pagrindinė mokytojų mokymosi kalba – lietuvių kalba, dauguma tiriamųjų mokėsi rusų kalbos, maža dalis – anglų ir lenkų. Kai kurie mokėsi vokiečių, prancūzų, lotynų ir senovės graikų kalbas. Pastebėtina, kad didžiausia kalbų įvairovė – vidurinėje ir aukštojoje mokymosi įstaigose.

5 pav. Mokymosi kalba

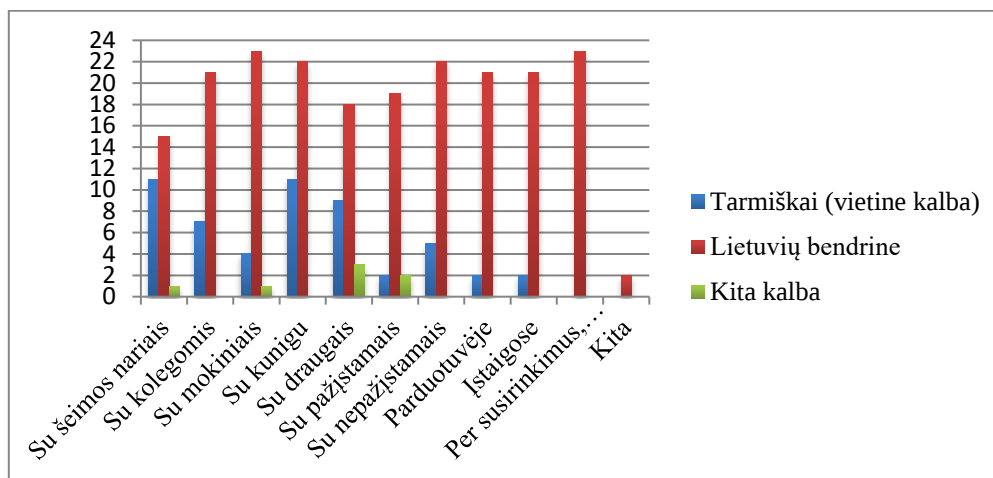
Daugiau nei pusė tiriamųjų mano, jog nėra svarbu, kaip žmonės kalba (tarimine ar bendrine kalba) tiek gyvenamojoje, tiek kitose vietose, tačiau jie mano, kad žmonės yra linkę prisitaikyti prie kito vartojamos kalbos.

Tiriant apklaustųjų bendravimo kalbą išaiškėjo, kad lietuvių bendrinė kalba yra populiarsnė lyginant su tarimine ir kitomis kalbomis. Ja kalbama visais anketoje minėtais atvejais. Tarminę kalbą renkasi 8 iš 11 situacijų, o kitas kalbas – tik 4 iš 11 (žr. 6 pav.). Tik vienu atveju yra šimtaprocentinis kalbėjimas viena, bendrine, kalba – per susirinkimus ir susibūrimus. Du tiriamieji su šeimos nariais kalba tarimine kalba, o visais kitais atvejais – bendrine kalba. Būtų galima daryti prielaidą, kad šie tiriamieji vengia ar gėdijasi viešai kalbėti tarmiškai, tačiau kituose anketos klausimuose jie pažymi, kad žmonės nėra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai. Taip pat dešimt apklaustųjų teigia, jog visose situacijose kalba tik bendrine kalba, tačiau net septyni iš jų pažymi po kelias situacijas, kuriose kalba tarmiškai. Duomenys nesutampa, o tai rodo, kad tiriamieji arba nenori pripažinti kalbėjimo tarimine kalba, arba nesuprato klausimo, kas yra mažai

tikėtina – jie galėjo praleisti klausimą apie situacijas, kuriose kalba tarmiškai, ir prie varianto „kita“ įrašyti „nekalbu“, kaip ir padarė keturi tiriamieji, pažymėję, jog kalba tik bendrine kalba. Šiek tiek daugiau nei pusė tiriamųjų vienose situacijose (pavyzdžiui, su šeimos nariais, su draugais) kalba tarminė, kitose (pavyzdžiui, su nepažįstamais, su kunigu) – bendrine kalba. Du apklaustieji pažymėjo, jog bendrine kalba kalba tik keliais atvejais, o tarminė – beveik visais. Įdomu tai, kad šie tiriamieji bendrinę kalbą vartoja kalbėdami su draugais ir kunigu. Kyla klausimas, ar iš pagarbos, ar iš mandagumo, ar dėl nepakankamai artimų ryšių.

Galima daryti išvadą, kad kalbėdami tiriamieji pirmumą teikia bendrinei lietuvių kalbai, o vienu atveju – susirinkimuose ir susibūrimuose – visada kalba tik ja. Taip pat dažnai tiriamieji bendrine kalba kalba su mokiniais, kunigu ir nepažįstamais. Tarminė dažniausiai kalba su šeimos nariais ir kunigu.

6 pav. Situacijų kalba

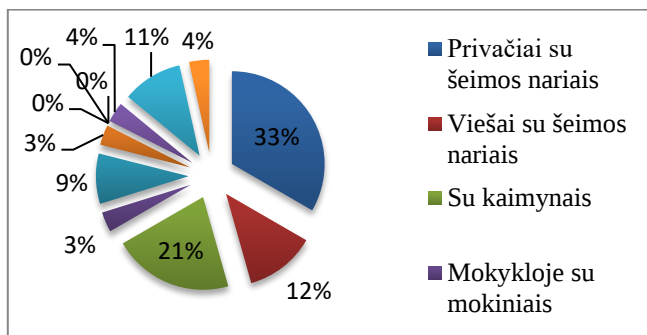
Dauguma tiriamųjų teigia, kad dažniau save pastebi kalbant bendrine kalba. 1 iš 4 tiriamųjų klausime apie bendravimo kalbą pažymėjo, kad tarminę kalbą vartoja tik su šeimos nariais, o visais kitais atvejais – bendrinę, tačiau kitame klausime teigia, jog dažniau kalba tarminė kalba. Duomenys nesutampa, o tai rodo, kad arba tiriamasis nėra apsisprendęs, arba nenori pripažinti kalbėjimo tarminė kalba.

Situacijas, kuriose kalba tarmiškai, pažymėjo 20 tiriamųjų iš 24 (žr. 7 pav.). Nepamirškime fakto, kad 13-ame klausime beveik pusė apklaustųjų teigė, kad kalba tik bendrine kalba. Iš jų

ketvirtadalis pažymėjo kalbantys tarmiškai tokiose situacijose: privačiai su šeimos nariais, su kaimynais ir giminės susitikimuose. Galima daryti prielaidą, jog tiriamiesiems tam, kad laisvai kalbėtų tarmiškai, reikia kuo artimesnės ir uždaresnės aplinkos.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima daryti išvadą, kad, nors dauguma tiriamųjų teigia kalbantys tik bendrine kalba, iš tikrųjų nemaža jų dalis vartoja ir tarminę kalbą.

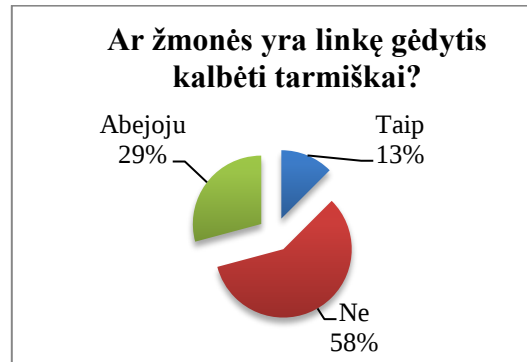
7 pav. Situacijos, kuriose kalbama tarmiškai

Tarmiškai dažniausiai kalbama privačiai su šeimos nariais, su kaimynais, viešai su šeimos nariais ir giminės susitikimuose. Su emigravusiais artimaisiais, turistais ir įstaigose tarmiškai nekalbama išvis.

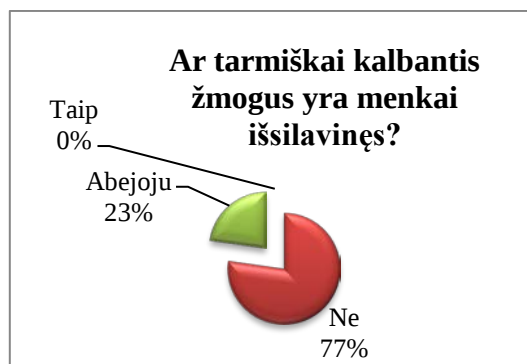
Tiriamųjų nuomone, žmonės nėra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai (žr. 8 pav.). Lyginant 13, 15 ir 16 klausimų atsakymus, galima daryti išvadą, kad kalbėjimui tarminė kalba įtakos neturi gėdos jausmas, nes 3 apklaustieji iš 4, tiek 13-ame, tiek 15-ame klausime pažymėję nekalbantys tarmiškai, teigia, jog žmonės nėra linkę gėdytis kalbėti tarminė kalba, ir vienas jų abejoja, kad yra linkę. Itin maža dalis tiriamųjų, iš kurių vienas – kalba ir tarmiškai, ir bendrine kalba, kiti – 13-ame klausime sako, jog tarminė kalba nekalba, tačiau 15-ame klausime pažymi situacijas, kuriose kalba, teigia, kad žmonės gėdijasi kalbėti tarmiškai. Toks nepastovumas leidžia manyti, kad patys tiriamieji gėdijasi tarminės kalbos.

8 pav. Gėda ir tarminis kalbėjimas

Dauguma tiriamųjų nemano, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra menkai išsilavinęs, mažą dalį – abejoja (žr. 9 pav.), tačiau didžioji dalis tiriamųjų teigia, jog tarminę kalbą dažniausiai vartoja vyresnio amžiaus žmonės (žr. 10 pav.). Tiriamasis, kuris 13-ame ir 15-ame klausimuose teigė, jog nekalba tarminė kalba pažymėjo, kad tarminė kalba kalbantis žmogus nėra menkai išsilavinęs ar vyresnio amžiaus žmogus, o apklaustieji, teigę, jog nekalba tarminė kalba, nemano, kad kalbantys ja yra menkai išsilavinę, tačiau pritaria tam, kad tie žmonės yra vyresnio amžiaus.

9 pav. Išsilavinimas ir tarminis kalbėjimas

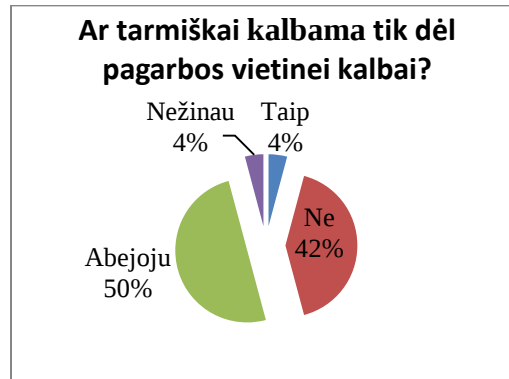
10 pav. Amžius ir tarminis kalbėjimas

Dėl kalbėjimo tarminė kalba iš pagarbos vietinei kalbai abejoja pusė tiriamųjų, pritaria – vos vienas (žr. 11 pav.). Taip pat vienas tiriamasis prirašė savo variantą „nežinau“, kuris yra įtrauktas į diagramą. Mokytojas, 13-ame ir 15-ame klausimuose teigęs, kad nekalba tarmiškai, nepritaria teiginiui, kad taip kalbama tik iš pagarbos vietinei kalbai, o tiriamieji, 13-ame klausime pasisakę, jog kalba tik bendrine kalba, bet 15-ame klausime pažymėję situacijas, kuriose kalba tarmiškai, teigia, jog taip kalbama ne tik iš pagarbos vietinei kalbai.

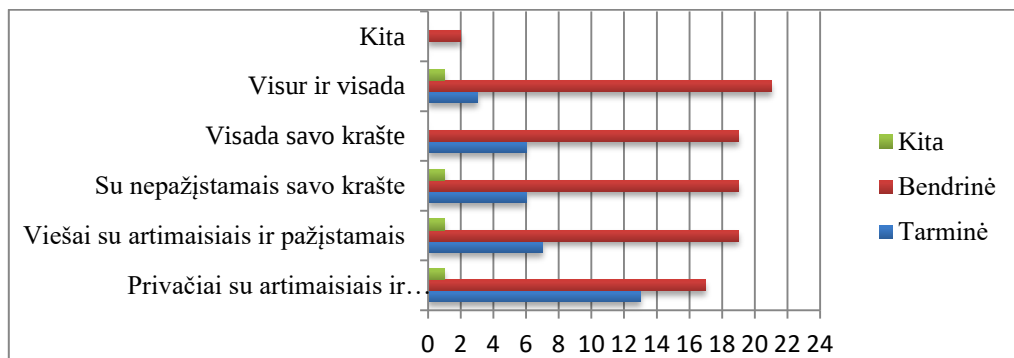
Nors tiriamieji teigia, kad žmonės nėra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai, tarminį kalbėjimą jie renkasi tik kalbėdami su artimos aplinkos žmonėmis: privačiai ir viešai su šeimos nariais, kaimynais ir giminės susitikimuose. Dauguma tiriamųjų nemano, jog tarmiškai kalbantis žmogus yra menkai išsilavinęs, o pusė jų abejoja, kad tarminį kalbėjimo būdą žmonės renkasi tik iš pagarbos vietinei kalbai, tačiau, tiriamųjų nuomone, dažniausiai toks žmogus yra vyresnio amžiaus.

11 pav. Pagarba vietinei kalbai

20-asis anketos klausimas yra padalytas į dvi dalis: *kalbu* ir *rašau* (žr. 12 pav.). Dauguma tiriamųjų ir vėl dažniau rinkosi bendrinę kalbą. Šimtaprocentinis rašymas yra bendrine kalba. Nei vienas tiriamasis nepažymėjo tarminės ar kitos kalbos. Būtų galima manyti, kad tarminė kalba nerašo visiškai niekas ir šis anketos klausimas yra bereikšmis, tačiau yra žinoma atvejų, kada trumposiose žinutėse buvo vartojami tarmiški žodžiai. Žinutės nebuvo tiriamų mokytojų, tačiau tai rodo, kad galima rašyti ir tarmiškai.

12 pav. Kalbėjimas ir rašymas

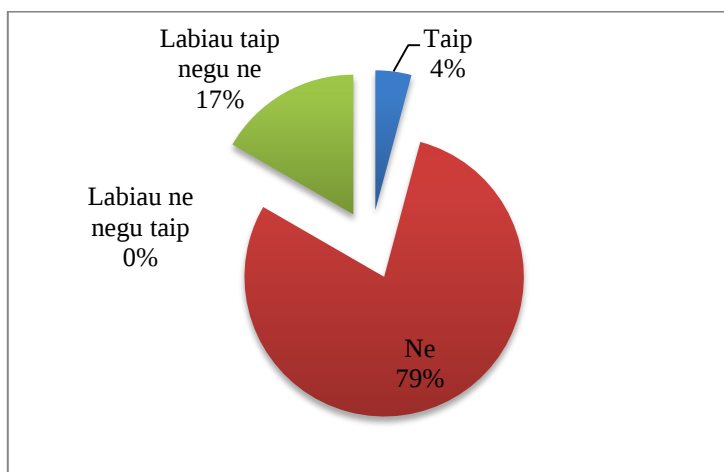

Dažniausiai tarmiškai kalbama privačiai su artimaisiais ir pažįstamais. Daugumos mokytojų teigimu, jie *visur ir visada* kalba bendrine kalba, rečiausiai – kitose situacijose, kurios nėra įvardytos. Kitomis kalbomis kalba tik vienas tiriamasis, nors į klausimą apie kalbėjimą užsienio kalbomis tam tikrose situacijose atsakė 23 tiriamieji iš 24. Įdomu tai, kad dauguma

tiriamųjų pažymėjo, jog *visur ir visada* kalba bendrine kalba, tačiau duomenys rodo ką kita – pavyzdžiui, privačiai su artimaisiais ir pažįstamais tarminė kalba kalba pusė tiriamųjų.

Į klausimą, ar tiriamieji pritaria, kad žmogus, kalbantis tarmiškai, yra kaimietis dauguma atsakė neigiamai ir tik vienas tiriamasis tam pritarė (žr. 13 pav.). Pritariantis šiam teiginiui visais atvejais nurodė kalbantis tik bendrine kalba.

13 pav. Tarmiškai kalbantis žmogus – kaimietis

Apie simpatiją kalbai nuomonę išreiškė dauguma tiriamųjų, keli – susilaikė. Daugiau nei trečdalis mokytojų teigia, jog tarminė kalba jiems patinka labiau, nes „gražiau skamba. Maloniau girdėti“, „labai gražu, kai žmonės kalba tarmiškai“, „taip kalbėjo protėviai“, „gražu, malonu girdėti“, „natūrali ir tikra“, „patinka tarmiškai kalbantys, nes malonu girdėti ir jausti tam regionui būdingą kalbą“, „nes tai unikalų“, du tiriamieji neargumentavo savo nuomonės. Šiek tiek daugiau nei trečdalis mokytojų pažymėjo bendrinę kalbą, nes „nuo vaikystės ją kalbu“, „nekyla nesusipratimų dėl žodžių prasmės. Tačiau tarmiška kalba yra smagesnė, linksmesnė“, „aiški, suprantama“, „kalbėti tarmiškai taisyklingai taip pat reikia gebėti“, 4 tiriamieji neargumentavo savo pasirinkimo. Keli mokytojai nebuvo apsisprenę – „neturi reikšmės“, „patinka ir bendrinė, ir tarminė. Vartoju abi priklausomai nuo situacijos“ arba teigė, jog „rusų, gimtoji“ ir „lietuvių kalba, nes ji yra gimtoji“.

Išryškėja tiriamųjų palankumas tarminei kalbai, kuri siejama su grožiu, maloniu skambėjimu, natūralumu ir unikalumu. Bendrinę kalbą mokytojai sieja su paprastumu, suprantamumu bei aiškumu.

Išanalizavus mokytojų tyrimo bendrosios dalies rezultatus, galima daryti išvadą, kad dauguma mokytojų nėra sėslūs – nepaisant to, jog beveik visi dabartinę gyvenamąją vietą nurodė Lazdijus, nemaža dalis gimė ir augo kitose gyvenvietėse. Į tarminį kalbėjimą tiriamųjų gyvenamojoje vietoje beveik pusė jų reagavo teigiamai, tačiau kitose vietose šiam kalbėjimui pritarė tik šiek tiek daugiau nei trečdalis mokytojų. Tiriamųjų manymu, žmonės yra kur kas labiau linkę prisitaikyti prie kito vartojamos kalbos savo gyvenamoje negu kitose vietose. Galima daryti prielaidą, kad mokytojai mano, jog kalbantieji tarmiškai prisitaiko vieni prie kitų pagal situaciją. Pavyzdžiui, jei tiriamasis įprastai kalba bendrine kalba, tikėtina, jis, atvykęs pas tėvus, kalbės tarmiškai. Kalbant apie tarminį kalbėjimą kitose vietose, tikėtina, mokytojai mano, jog aplinkiniai gali nesuprasti kita tarpe kalbančių žmonių. Pažymėtina, kad apklaustieji tarminį kalbėjimą nurodo kaip mažiau suprantamą. Svarbu paminėti, kad, nors daugeliu atvejų tiriamieji nurodo, kad kalba ar rašo tik (arba dažniau) bendrine kalba, kituose klausimuose (arba netgi tuose pačiuose) nurodo variantus ar situacijas, kuriose kalba tarmiškai. Nepaisant to, kad tiriamieji nurodo nemanantys, jog žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai ir yra kaimiečiai, tikėtina, iš tiesų jie gėdijasi arba bando nuslėpti faktus, tačiau dėl klausimų gausos ar neatidumo tiriamieji patys sau prieštarauja.

3.1.2. II-oji dalis. Praktinė užduotis

Antroje anketos dalyje buvo pateiktos 5 praktinės užduotys: tarmių žemėlapis, patarmių bei jų kaimynių ir išvardytų žodžių atpažinimas, kryžiažodis. Kaip jau buvo minėta anksčiau, praktinėse užduotyse atsiskleidė kolegų bendradarbiavimas ir kūrybingumas.

Pirmoje užduotyje buvo pateiktas tarmių žemėlapis, į kurį reikėjo įrašyti patarmes. Iš 24 žemėlapių 13-oje buvo įrašyta bent viena patarmė. Trys tiriamieji žemėlapyje pažymėjo tik po vieną patarmę – šiaurės žemaičius, kiti du – žymėjo visas patarmes, tačiau plačiau jų neišskyrė. Nemaža dalis tiriamųjų žemėlapyje nurodė džūkus, suvalkiečius, zanavykus ir kapsus. Taip pat sugalvojo savo patarmes – suvalkai, pamario kraštas. Daugeliu atvejų tiriamieji neišskyrė tikrojo

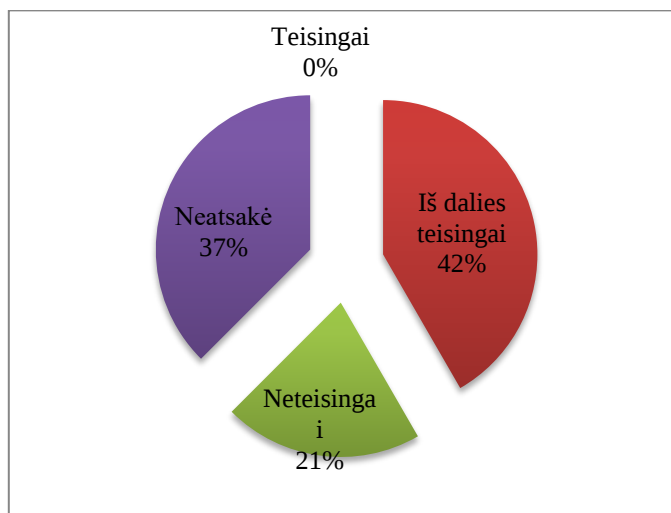
patarmės pavadinimo, pavyzdžiui, žemėlapyje žymėjo žemaičius, aukštaičius ir dzūkus, tačiau neakcentavo, kad dzūkai yra pietų aukštaičiai, o suvalkiečiai vakarų aukštaičiai. Tiriamieji patarmes žymėjo tinkamose žemėlapių vietose. Dviejų tiriamųjų žemėlapiai idealiai atitiko realų patarmių žemėlapi. Vieno iš šių tiriamųjų sąžiningumas atliekant užduotį sukėlė įtarimų – žemėlapis užpildytas visiškai teisingai, tačiau tolimesnės užduotys, kurioms atsakymus sufleruoja žemėlapis, buvo atliktos tik iš dalies arba su dideliais neatitikimais. Pavyzdžiui, Alytaus gyventojai priskirti vakarų aukštaičiams, nors yra pietų aukštaičiai.

Pastebėtina, kad dauguma tiriamųjų sunkiai orientuojasi patarmių žemėlapyje, neskiria tarmės ir patarmės bei nežino, kaip tiksliai jas įvardyti.

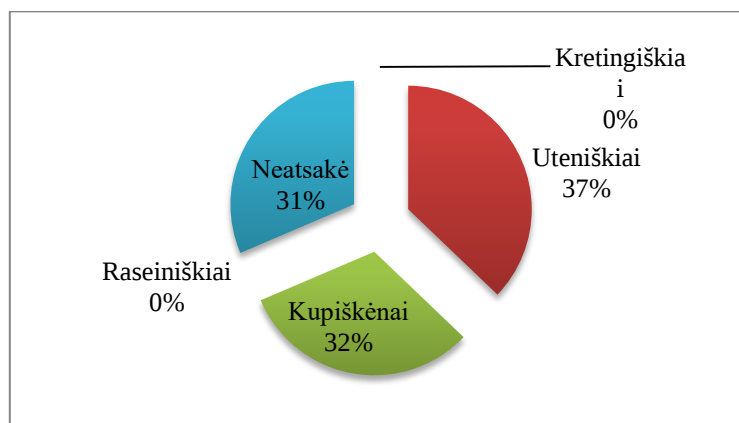
Antroje užduotyje tiriamieji buvo paprašyti pabraukti patarmių kaimynes (žr. 14 pav.). Užduotyje buvo išvardytos 5 patarmės – anykštėnų, kauniškių, pietų aukštaičių, panevėžiškių, telšiškių. Iš išvardytų variantų teisingi buvo šie: anykštėnų – uteniškiai ir kupiškėnai, kauniškių – šiauliškiai, pietų aukštaičių – širvintiškiai ir kauniškiai, panevėžiškių – šiauliškiai ir uteniškiai, telšiškių – šiauliškiai ir kretingiškiai. Iš 24 tiriamųjų nei vienas užduoties neatliko teisingai. Iš dalies teisingai (1–4 klaidos) užduotį atliko 10 tiriamųjų, neteisingai (5 ir daugiau klaidų) – perpus mažiau, neatsakė – 9 apklaustieji. Visi atsakiusieji puikiai atpažino anykštėnų patarmės kaimynus uteniškius, tačiau ne visi tiriamieji pažymėjo kupiškėnus, kurie taip pat yra anykštėnų kaimynai. Kupiškėnus pažymėjo trečdalis atsakiusiųjų (žr. 15 pav.). Kauniškių patarmės kaimynus teisingai pažymėjo trečdalis tiriamųjų, kiti atsakiusieji pažymėjo vilniškius ir panevėžiškius (žr. 16 pav.). Pietų aukštaičių kaimynus kauniškius pažymėjo daugiau nei trečdalis apklaustųjų, širvintiškius – kur kas mažiau (žr. 17 pav.). Daugiau nei trečdalis mokytojų teisingai atpažino panevėžiškių kaimynus šiauliškius ir tik maža dalis pažymėjo uteniškius (žr. 18 pav.). Telšiškių kaimynus šiauliškius atpažino trečdalis apklaustųjų, kretingiškius – šiek tiek daugiau (žr. 19 pav.).

Lengviausiai tiriamieji atpažino panevėžiškių patarmės kaimynus šiauliškius ir pietų aukštaičių – kauniškius. Sunkiausiai buvo atpažįstami pietų aukštaičių patarmės kaimynai – varniškiai.

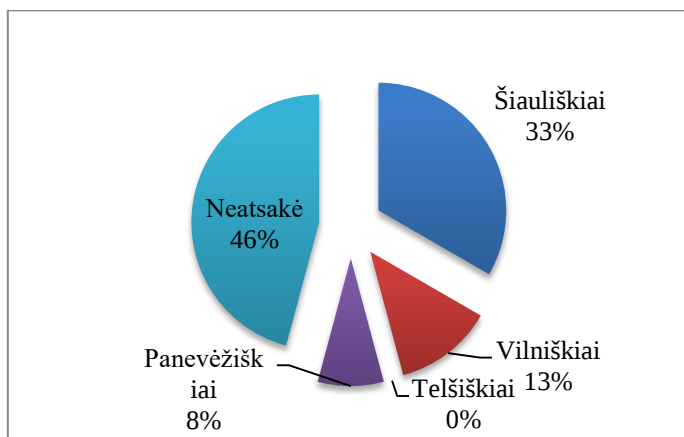
14 pav. Patarmių kaimynės

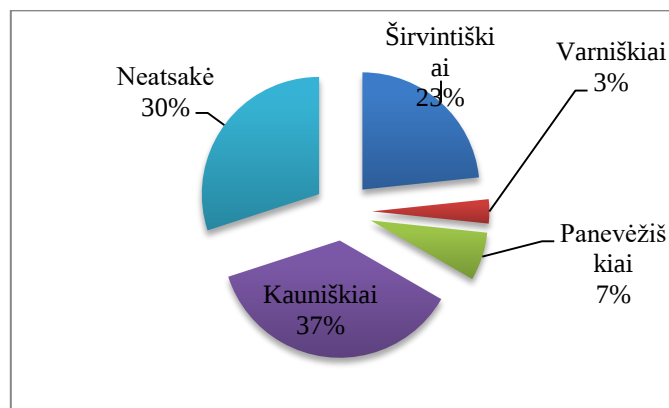
15 pav. Anykštėnai

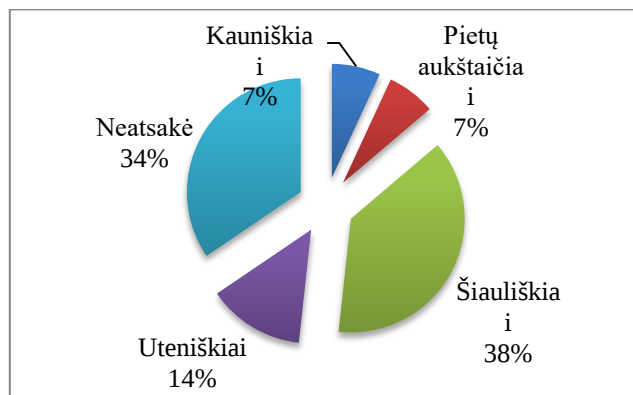
16 pav. Kauniškiai

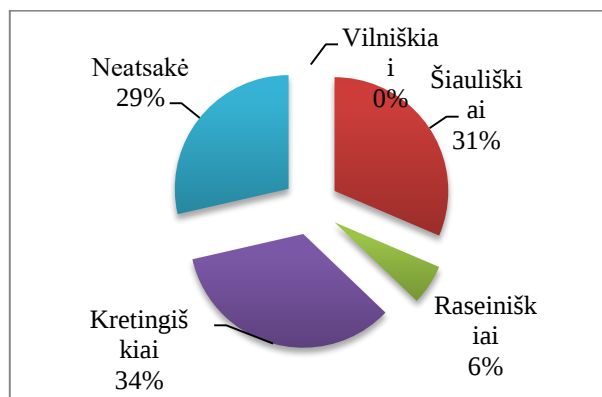
17 pav. Pietų aukštaičiai

18 pav. Panevėžiškiai

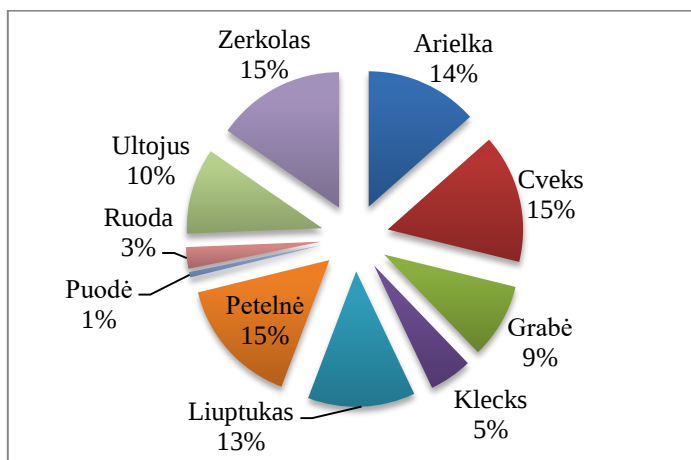
19 pav. Telšiškiai

Trečioje praktinėje užduotyje tiriamiesiems reikėjo atpažinti išvardytų žodžių reikšmes: *arielka* „degtinė“, *cveks* „vinis“, *grabė* „griovys“, *klecks* „cepelinas“, *liuptukas* „krosnies šildomas gultas“, *petelnė* „keptuvė“, *puodė* „krikštatėviai“, *ruoda* „šneka, pokalbis, pasišnekėjimas“, *ultojus* „tinginys“, *zerkolas* „veidrodis“. Visiškai visi tiriamieji lengvai atpažino žodžius „petelnė“, „cveks“ ir „zerkolas“. Dauguma apklaustųjų pakankamai gerai atpažįsta reikšmes, tik ne visada tinkamai jas įvardija. Pavyzdžiui, pasitaikė nemažai atvejų, kada žodis „grabė“ buvo įvardytas žodžiu „karstas“. Galima daryti išvadą, kad tiriamieji žodžio „grabė“ neskiria nuo žodžio „grabas“. Analizuojant žodžio „liuptukas“ reikšmę buvo pastebėta, kad visi tiriamieji žodžio reikšmę supranta, tačiau nežino, kaip ją perteikti. Vienas tiriamasis pažymėjo, jog atitikmens bendrinėje kalboje išvis nėra. Kiti liuptuką apibūdino kaip „šildomas koklinis suolelis“, „pečiukas“, „šildomas gultas“, „vieta sėdėti prie krosnies“, „šilta vieta sėdėti prie krosnies“, „liuptas“ ir t. t. Maža dalis tiriamųjų atpažino žodį „puodė“. Dauguma jį dėl žodžių panašumo siejo su žodžiu „puodas“, kiti – su besilaukiančia moterimi. Taip pat problemų sukėlė žodis „ruoda“, kuris daugiausia atvejų buvo įvardytas kaip „išeitis“, „bėda“, „sprendimas“, „reikalas“ ir pan. Žodis „ultojas“ dėl panašumo buvo įvardytas „altoriumi“.

Nei vienas tiriamasis neatliko užduoties visiškai teisingai. Dauguma teisingai pažymėjo 7–8 žodžius. Nebuvo nė vieno, pažymėjusio mažiau negu 5 teisingus žodžius. Lengviausiai atpažįstami žodžiai „petelnė“, „cveks“ ir „zerkolas“ (žr. 20 pav.). Pakankamai lengvai įvardyti ir „arielka“ bei „liuptukas“, kiek prasčiau – „ultojus“ ir „grabė“. Sunkiausiai atpažįstami žodžiai „klecks“, „ruoda“ ir beveik neatpažįstamas žodis „puodė“.

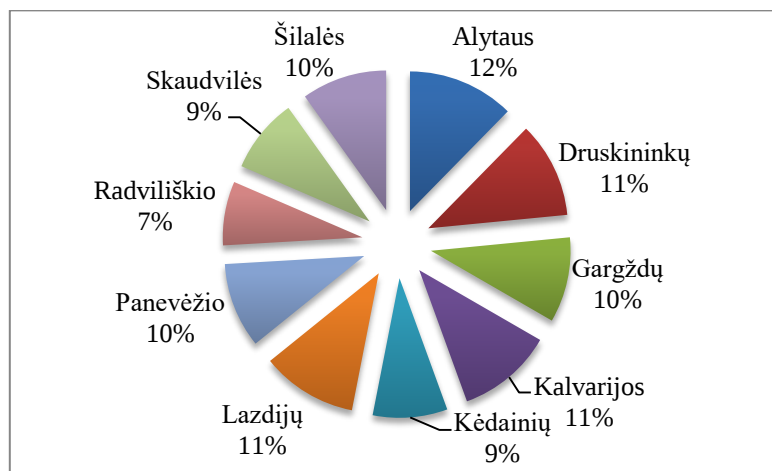
20 pav. Žodžių reikšmės

Ketvirtoje užduotyje tiriamiesiems buvo pateikti vietovių pavadinimai, pagal kuriuos reikėjo įvardyti, kokia šnekta kalba tos vietos gyventojai. Tiriamieji turėjo atpažinti Alytaus (pietų aukštaičiai), Druskininkų (pietų aukštaičiai), Gargždų (vakarų žemaičiai), Kalvarijos (vakarų aukštaičiai kauniškiai), Kėdainių (vakarų aukštaičiai šiauliškiai), Lazdijų (pietų aukštaičiai), Panevėžio (rytų aukštaičiai panevėžiškiai), Radviliškio (rytų aukštaičiai panevėžiškiai), Skaudvilės (pietų žemaičiai raseiniškiai) ir Šilalės (pietų žemaičiai varniškiai) gyventojų patarmes. Daugeliu atvejų apklaustieji buvo teisūs ir tinkamai įvardijo patarmes, tačiau neretai jie pietų aukštaičius vadino tiesiog dzūkais, vakarų aukštaičius kauniškiais – suvalkiečiais. Kai kurie tiriamieji išskyrė tik aukštaičius ir žemaičius, kiti – vietovės pavadinimui pridėjo priesagą, pavyzdžiui, Alytus – *alytiškių* šnekta, Druskininkai – *druskininkiečių*, Gargždai – *gargždiškių*, Kalvarija – *kalvarijokų*, Radviliškis – *radviliškėnų* ir t. t. Įdomu tai, kad netgi patys, gyvendami Lazdijuose, save priskiria *lazdijokų* patarnei. Taip pat vienas tiriamasis kauniškiais priskyrė suvalkams, tikėtina, turėdamas galvoje plačiai vartojamą vakarų aukštaičių kauniškių pavadinimą „suvalkiečiai“.

5 tiriamieji visiškai teisingai atpažino patarmes (žr. 21 pav.). Lengviausiai atpažįstamos buvo Alytaus, Lazdijų, Druskininkų ir Kalvarijos patarmės. Taip pat pakankamai lengvai atpažįstamos Gargždų, Šilalės ir Panevėžio patarmės, kiek sudėtingiau – Skaudvilės, Kėdainių bei Radviliškio.

21 pav. Patarmių atpažinimas

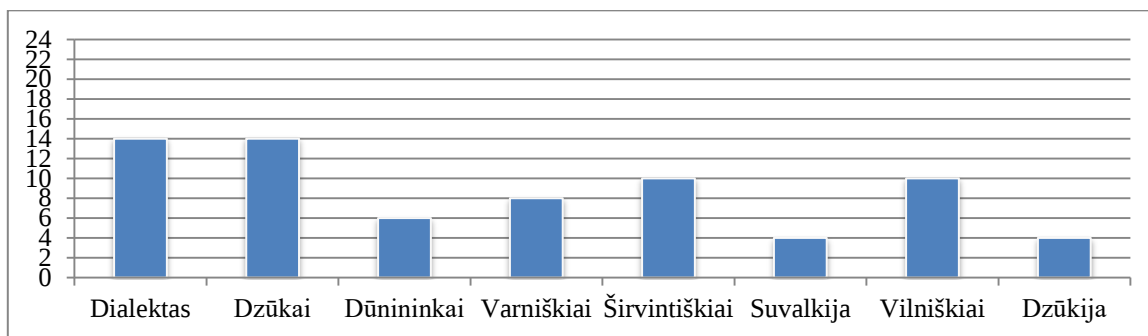

Paskutinioji anketos užduotis – kryžiažodis, kurį išsprendę tiriamieji paryškintuose langeliuose turėjo perskaityti plačiai vartojamą pietų aukštaičių ploto pavadinimą. Kryžiažodį visiškai užpildė 8 tiriamieji, tačiau teisingai – tik 4. Dauguma tiriamųjų atsakė tik į kelis klausimus arba išvis neatsakė. Kryžiažodyje lengviausia pastebėti matematikų bendradarbiavimą dėl daromų tokių pačių klaidų. Į pirmą klausimą, koks yra žodžio „tarmė“ sinonimas, teisingai atsakė visi atsakiusieji – dialektas. Taip pat ir plačiai vartojamas pietų aukštaičių pavadinimas nesukėlė problemų. Beveik visi atsakiusieji buvo teisūs – dzūkai. Vienas tiriamasis pasirinko atsakymą „sėliai“ (baltų tauta). Ankstesnis pietų žemaičių pavadinimas pagal žodžio „duona“ tarimą (dūnininkai) pasirodė sudėtingas: 4 tiriamieji pažymėjo atsakymą „žiemaičiai“, o tai rodo jų bendradarbiavimą. Jei tiriamieji būtų rašę „žemaičiai“, įtarimas nekiltų, tačiau padaryta klaida „žiemaičiai“ skatina abejoti. Taip pat tarp šio klausimo atsakymų pasitaikė ir varniškių, ir duonininkų. Į klausimą apie žemaičius – vakarų aukštaičių kauniškių kaimynus (varniškiai) teisingai atsakė trečdalis tiriamųjų, kitų atsakiusiųjų variantai – kelmiškiai, raseiniškiai, telšiškiečiai. Beveik visi mažiausią rytų aukštaičių patarmę nurodė teisingai (širvintiškiai), pasitaikė tik keli neteisingi variantai – *ignaliniškiai* ir *ignaliniečiai*. Tiriamiesiems pasirodė itin sunkus klausimas apie plačiai vartojamą vakarų aukštaičių kauniškių pavadinimo plotą (Suvalkija) – teisingi buvo tik 4 atsakymai, kiti – vėl patvirtino matematikų bendradarbiavimą, kuris šįkart itin originalus – matematikai pateikė atsakymus *kavensškai* ir *kavenckai*. Šis žodis – žargonas, kurio reikšmė „kaunietis“. Taip pat vieno tiriamojo atsakymas – zanavykai. Iš dalies atsakymo

variantas yra teisingas, tačiau zanavykai yra šiaurinės vakarų aukštaičių kauniškių šnektos pavadinimas. Dzūkuojančius rytų aukštaičius (vilniškiai) nurodė beveik pusė tiriamųjų, kiti žymėjo neteisingus atsakymus kauniškiai ir *leikiniški*, kurio reikšmė nėra aiški. Galutinis atsakymas gavosi tik 4 tiriamiesiems, kitų gauti variantai – dainiai (kaimo pavadinimas Jurbarko arba Kaišiadorių r.), *dzūki*a*, *dė*kl*a*, **zuil*k*, *dzūiiaa* ir t. t. (* žymi raidės nebuvimą).

Lengviausi klausimai tiriamiesiems pasirodė 1 ir 2. Į juos atsakė daugiau nei pusė tiriamųjų. Į 5 ir 7 klausimus atsakė po beveik pusę apklaustųjų, į 4 – trečdalis ir į 3 – mažiau nei trečdalis. Sudėtingiausi klausimai – 6 ir 8, į kuriuos teisingai atsakė tik po 4 tiriamuosius (žr. 22 pav.).

22 pav. Kryžiažodis

Išanalizavę mokytojų tyrimo praktinės užduoties rezultatus, galime pastebėti akivaizdų mokytojų bendradarbiavimą. Tikėtina, jie, norėdami pasirodyti labiau išprususiais arba sutaupyti laiko ir pastangų, užduotis atliko bendromis jėgomis. Šią prielaidą geriausiai atspindi penktoji užduotis – kryžiažodis (į užduotį žvelgiama kūrybiškai, daromos tos pačios klaidos, pavyzdžiui, rašoma ne „žemaičiai“, o „žiemaičiai“, pateikiamas atsakymas „kavenski“). Sudėtingiausia užduotis mokytojams pasirodė tarmių žemėlapis, kuriame vos daugiau nei pusė tiriamųjų pažymėjo bent vieną patarmę. Pastebėtina, kad apklaustieji neturi supratimo apie tarmių skirstymą į patarmes, nes daugeliu atvejų pažymi tik tarmes arba vartoja plačiai paplitusius bendruosius tarmių pavadinimus – suvalkiečiai, dzūkai, žemaičiai ir kt. Įtarimų mokytojų sąžiningumu kelia ir vienas teisingai užpildytas patarmių žemėlapis, nes tolimesnės užduotys, susiję su patarmėmis, yra atliktos su dideliais neatitikimais. Galima daryti prielaidą, kad

žemėlapis buvo užpildytas remiantis papildomais šaltiniais. Kalbant apie patarmių kaimynes ir nurodytose vietose gyvenančių žmonių patarmes, nei viena nebuvo atpažinta visiškai visų tiriamųjų. Iš dalies teisingai (1–4 klaidos) patarmių kaimynes atpažino mažiau nei pusė tiriamųjų, o tai rodo, kad mokytojai nesinaudojo pirmoje užduotyje pateiktu žemėlapiu, kuriame pagal miestus galėjo nustatyti ir patarmių kaimynes. Gyventojų patarmes tiriamieji atpažino kur kas geriau, tačiau dažnai jie išskyrė tik aukštaičius ir žemaičius, vietovės pavadinimui pridėjo priesagą, pavyzdžiui, „lazdijokai“, vartojo pavadinimus „suvalkai“, „zanavykai“, „kapsai“ ir pan. Nepaisant to, kad tiriamieji lengvai atpažįsta tarmiškus žodžius, jie ne visada geba tinkamai juos įvardyti. Nors nei vienas tiriamasis neatliko užduoties visiškai teisingai, dauguma pažymėjo 7–8 žodžius, iš kurių lengviausiai atpažįstami – „petelnė“, „cveks“ ir „zerkolas“.

3.2. Mokinių rezultatai

3.2.1. I-oji dalis. Bendrieji anketos duomenys

Anketų pildymui, kurias mokiniams pateikė lietuvių kalbos mokytojos, buvo skirta 1 pamoka (45 min.). Dauguma anketų užpildytos ne iki galo ir neatidžiai, taip pat pasitaikė atvejų, kada mokiniai į anketos klausimus atsakė kiek įdomiau (žr. 23 pav.).

23 pav. Pavyzdžiai iš mokinių anketų

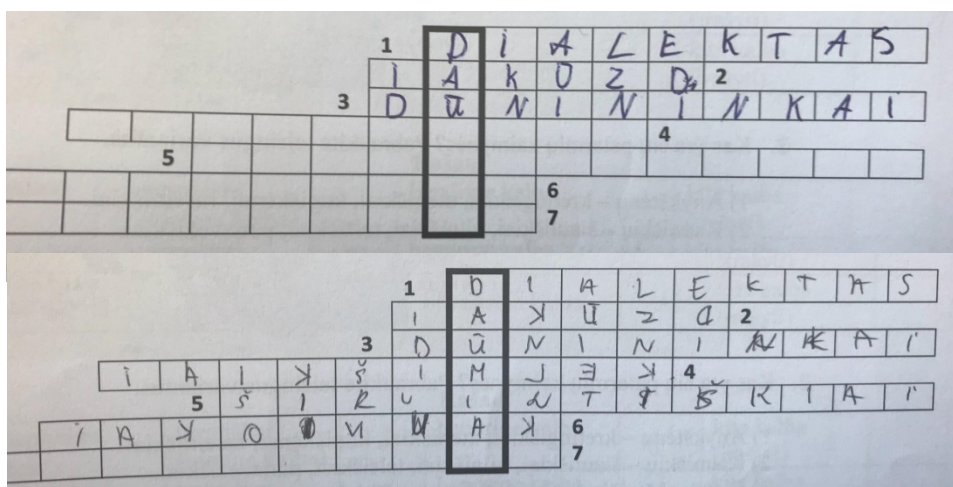
3. Ką reiškia išvardyti žodžiai?	Parašykite, kuriomis patarmėmis šneka šių vietų gyventojai:
arielka. – <i>degtinė</i>	1) Alytaus.....
cveks. – <i>vinis</i>	2) Druskininkų <i>elkų</i>
grabė. – <i>gruobys</i>	3) Gargždų.....
klecks. – <i>cepelinai</i>	4) Kalvarijos.....
liuhtukas. – <i>Peugeot 406 2.0 HDi</i>	5) Kėdainių.....
petelnė. – <i>petelė</i>	6) Lazdijų <i>gestų</i>
puodė. – <i>trintamote</i>	7) Panevėžio.....
ruoda. – <i>ruoda būdas</i>	8) Radviliškio <i>radvilių</i>
ultojus. – <i>tingus</i>	9) Skaudvilės.....
zerkolas. – <i>žerkolai</i>	10) Šilalės.....

Kokiose situacijose kalbate užsienio kalbomis? Galite pažymėti kelis variantus.

- a) privačiai su šeimos nariais
- b) viešai su šeimos nariais
- c) su kaimynais
- d) mokykloje su klasės draugais
- e) mokykloje su mokytojais
- f) parduotuvėje
- g) įstaigose
- h) su turistais
- i) su emigravusiais artimaisiais
- j) turguje
- k) giminės susitikimuose
- ① kita (įrašykite)..... CS GO

Į kryžiažodį buvo pažvelgta kūrybiškai – jis kai kurių mokinių pildyta iš skirtingų pusių (žr. 24 pav.).

24 pav. Mokinių pildyti kryžiažodžiai

49 anketas užpildė 25 mokinės (51 proc.) ir 24 mokiniai (49 proc.). Amžius svyruoja nuo 17 iki 18 m. Vidurkis – 17,5 m. Beveik visi tiriamieji gimimo vietą nurodė Lazdijus arba Lazdijų r., kiti – Alytų, Kauną bei Marijampolę. Dauguma apklaustųjų kaip anksčiau gyventas vietas nurodė Lazdijus ir Lazdijų r., kiti – Kalvarijos r. bei Marijampolę. Keli tiriamieji nenurodė jokios anksčiau gyventos vietos, tikėtina, jie visą laiką gyveno Lazdijuose. Dabartinę gyvenamąją vietą dauguma pažymėjo Lazdijus, likusieji – Lazdijų r.

Didžiąją dalį tiriamųjų sudaro mokiniai, orientuoti į socialinių mokslų sritį, beveik perpus mažiau į technologijos, mažiausia – į humanitarinius, fizinius, biomedicinos. Keli tiriamieji

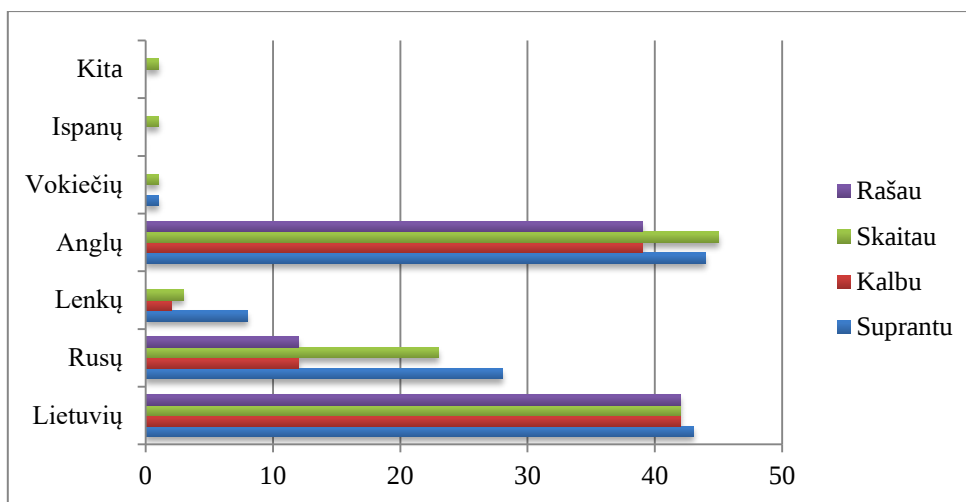
pažymėjo kitus variantus: kosmetologiją, humanitarinių ir socialinių arba humanitarinių, socialinių ir technologijos mokslų sritis.

Tiriamiesiems buvo pateikta anketa, kurioje reikėjo pažymėti informaciją apie kalbų mokėjimą, vartojimą, požiūrį į kitų žmonių kalbėjimą bei bendrinę ir tarminę kalbą. Kalbų mokėjimo klausimas buvo išskaidytas į 4 dalis: *suprantu*, *kalbu*, *skaitau* ir *rašau* (žr. 25 pav.). Dauguma tiriamųjų visais atvejais pažymėjo lietuvių ir anglų kalbas. Keli tiriamieji lietuvių kalbos nežymėjo, tikėtina, jos nepastebėjo arba padarė prielaidą, jog reikia žymėti tik užsienio kalbas. Pasitaikė atvejų, kada mokiniai žymėjo tik lietuvių arba tik anglų kalbą, o tai skatina abejoti, nes kituose anketos duomenyse minimi ir kitų kalbų variantai. Įdomu tai, kad kai kuriais atvejais (pavyzdžiui, *suprantu* bei *skaitau*) tiriamieji dažniau pasirinko anglų, o ne lietuvių kalbą. Tikėtina, tvirtą anglų kalbos mokėjimą lėmė ankstyvas pirmosios užsienio kalbos pasirinkimas (2 klasė).

Beveik visais atvejais kalbos supratimas yra didesnis nei kalbėjimas, skaitymas ar rašymas. Pavyzdžiui, rusų kalbą supranta daugiau nei pusė tiriamųjų, tačiau ja kalba vos ketvirtadalis. Taip pat ir lenkų kalba, kurią supranta 8 mokiniai, o kalba tik 2.

Kalbant apie bendrus duomenis, daugiausia tiriamųjų supranta kalbą, kiek mažiau ja skaito bei rašo, mažiausia – kalba. Daugiausia tiriamųjų visais atvejais – *suprantu*, *kalbu*, *skaitau* ir *rašau* – pažymėjo lietuvių ir anglų kalbas.

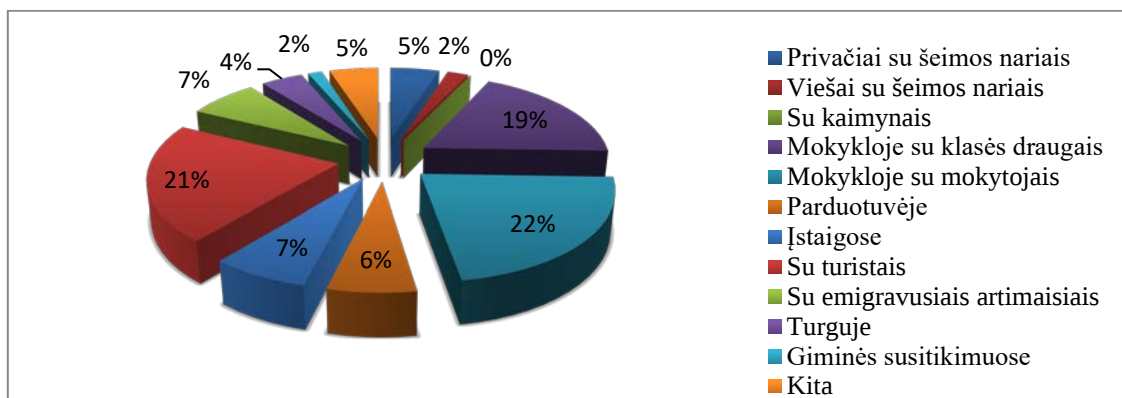
25 pav. Kalbų mokėjimas

Tiriant situacijas, kuriose mokiniai kalba užsienio kalbomis (žr. 26 pav.) labiausiai išryškėja kalbėjimas mokykloje su mokytojais, kiek mažiau – kalbėjimas su turistais ir klasės draugais mokykloje. Dėl mažo lankytinų vietų skaičiaus Lazdijuose, tikėta, kad tiriamieji kalba apie turistus išvykose ar kelionėse. Kur kas rečiau užsienio kalba kalbama įstaigose, su emigravusiais artimaisiais, parduotuvėje, privačiai su šeimos nariais. Kaip kitus atvejus tiriamieji įvardijo užsienio keliones bei *CS GO* žaidimą. Vienas tiriamasis nepažymėjo jokio atsakymo, nepaisant to, kad ankstesniame klausime teigia suprantantis ir kalbantis trimis užsienio kalbomis – rusų, lenkų, anglų.

Galima daryti išvadą, kad tiriamieji užsienio kalba dažniausiai kalba mokykloje su mokytojais bei klasės draugais ir turistais, rečiau – įstaigose, su emigravusiais artimaisiais, parduotuvėje ir privačiai su šeimos nariais.

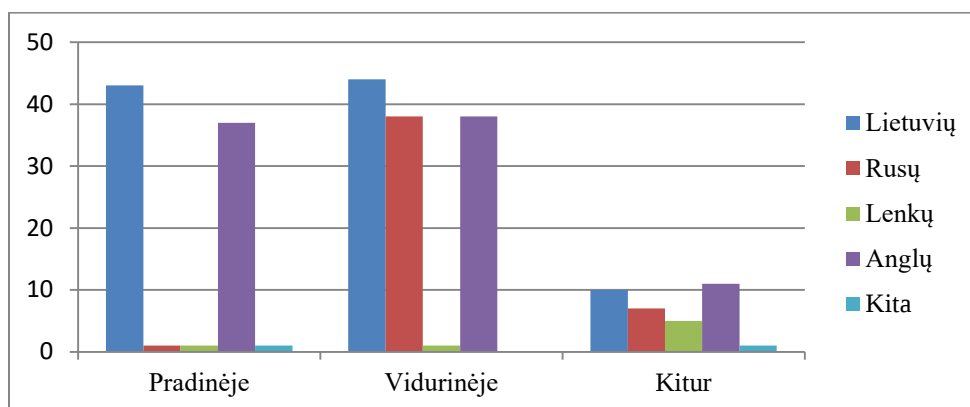
26 pav. Situacijos, kuriose kalbama užsienio kalbomis

Pagrindinė mokymosi kalba – lietuvių kalba (žr. 27 pav.). Ji aktuali tiek pradinėje, tiek vidurinėje, tiek kitose mokymo įstaigose. Mažai atsilieka anglų kalba – tiek pradinėje, tiek vidurinėje jos mokėsi dauguma tiriamųjų. Pažymėtina, kad vidurinėje mokykloje rusų kalbos mokėsi tiek pat mokinių, kiek ir anglų kalbos, tačiau pradinėje mokykloje rusų kalbos mokėsi vos vienas tiriamasis. Išsiskyrė vienas tiriamasis, kuris kitoje mokymosi įstaigoje mokėsi *elfų* kalbos.

Remiantis tyrimo duomenimis, pagrindinė mokinių mokymosi kalba – lietuvių kalba. Dauguma tiriamųjų vidurinėje mokėsi anglų ir rusų kalbos, tačiau pradinėje – tik anglų. Kai kurie mokiniai mokėsi ispanų, lenkų ir *elfų* kalbos.

27 pav. Kalbos mokymasis

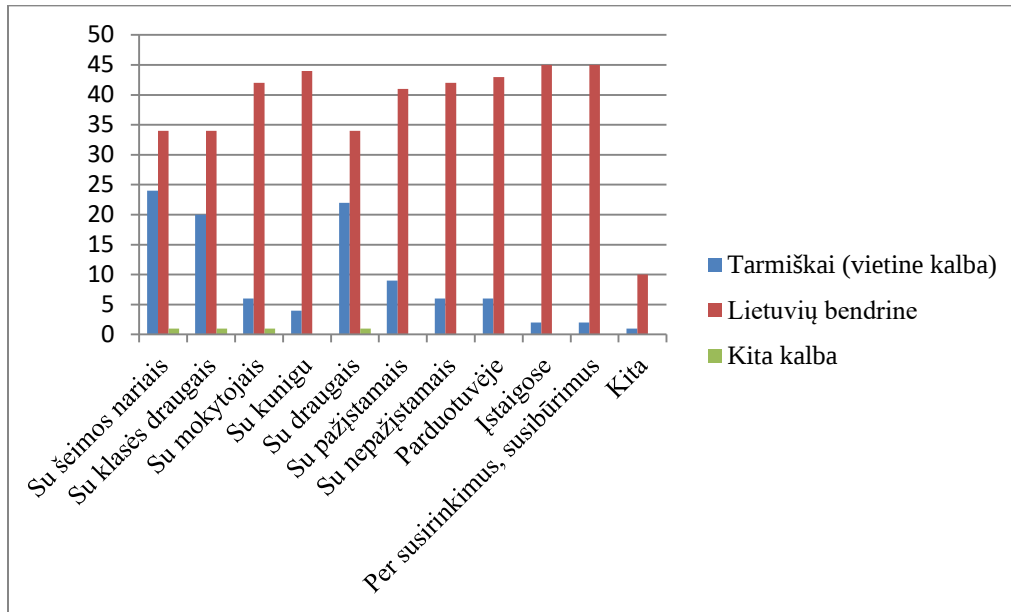

Dauguma tiriamųjų nemano, kad svarbu, kaip žmonės kalba (tarmine ar bendrine kalba) tiek jų gyvenamojoje, tiek kitose vietose, tačiau daugiau nei pusė tiriamųjų mano, kad jie yra linkę prisitaikyti prie kito vartojamos kalbos.

Tiriant mokinių bendravimo kalbą išaiškėjo, kad dažniausiai jie kalba bendrine lietuvių kalba (žr. 28 pav.) – 11 iš 11 situacijų. Tiriamieji renkasi tarminę kalbą visais anketoje nurodytais atvejais, tačiau kur kas rečiau. Dviem atvejais yra šimtaprocentinis kalbėjimas tarmine kalba, trimis – tarmine kalba kalbama daugiau situacijų nei bendrine. Svarbu paminėti, kad mokiniai yra linkę vartoti tarminę kalbą kalbėdami su šeimos nariais, klasės draugais ir draugais. Rečiausiai tarmine kalba tiriamieji kalba įstaigose ir susirinkimuose bei susibūrimuose. Tikėtina, jog įtakos turi bendrinės kalbos prestižas. Taip pat 20 apklaustųjų teigia, kad kalba tik bendrine kalba, tačiau net 15 jų kitame klausime nurodo situacijas, kuriose kalba tarmiškai, o vienas tiriamasis, nurodęs, jog kalba tik bendrine kalba, pažymi savo variantą „nekalbu“, nepaisant to, kad šalia nurodo, jog tarmine kalba kalba privačiai su šeimos nariais. Galima manyti, kad šis mokinytis gėdijasi kalbėti tarmiškai – jis pritaria tam, kad žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai, yra menkai išsilavinę, dažniausiai vyresnio amžiaus.

Nors tiriamieji dažniausiai renkasi bendrinę, neretai jie kalba ir tarmine kalba. Dažniausiai tarmiškai kalba su šeimos nariais, klasės draugais ir draugais, rečiau įstaigose ir susirinkimuose bei susibūrimuose.

28 pav. Situacijų kalba

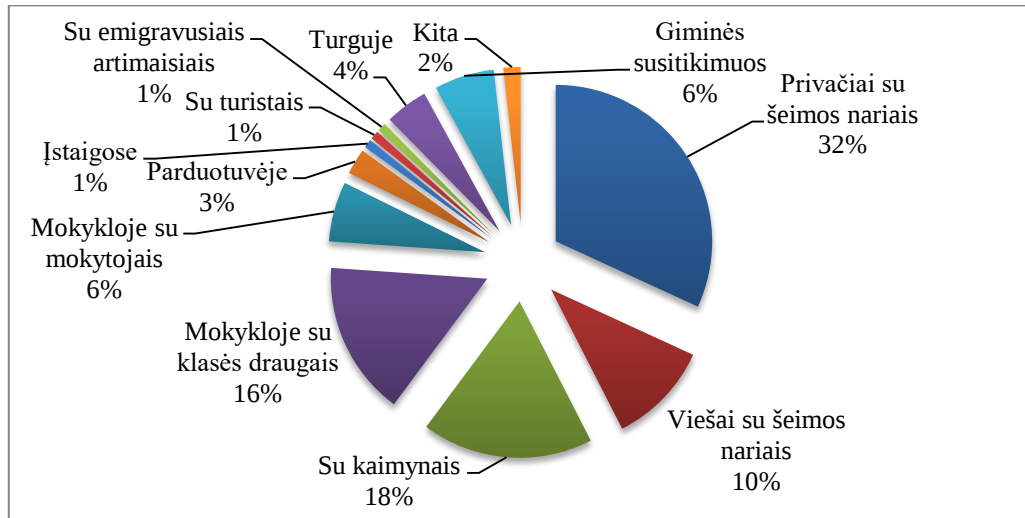

Dauguma apklaustųjų teigia dažniau kalbantys bendrine kalba, vos keli – tarminė, tačiau klausime apie situacijas, kuriose kalba tarmiškai, atsakymo variantus pažymėjo net 43 tiriamieji (žr. 29 pav.). Svarbu paminėti, kad 12-ame klausime beveik pusė apklaustųjų nurodė, jog kalba tik bendrine kalba. Tikėtina, kad tiriamieji užpildė anketą neatidžiai arba nenorėjo pripažinti tarminio kalbėjimo.

Dažniausiai tiriamieji tarminė kalba kalba privačiai su šeimos nariais, su kaimynais, mokykloje su klasės draugais, rečiausiai – įstaigose, su turistais bei emigravusiais artimaisiais. Tikėtina, kad mokiniams tam, kad kalbėtų tarmiškai, reikalinga kuo artimesnė ir uždaresnė aplinka.

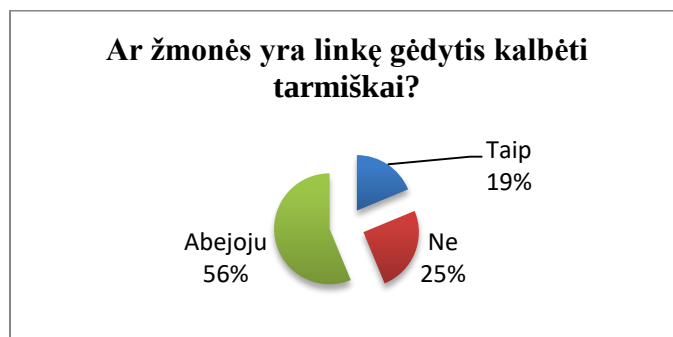
Remiantis tyrimo duomenimis, galima daryti išvadą, kad, nors dauguma tiriamųjų teigia kalbantys tik bendrine kalba, iš tikrųjų tiek bendrine, tiek tarminė kalba kalba beveik tiek pat mokinių.

29 pav. Situacijos, kuriose kalbama tarmiškai

Daugiau nei pusė tiriamųjų abejoja, kad žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai, pritaria – vos keli (žr. 30 pav.). Analizuojant 12, 14 ir 15 klausimų atsakymus, galima daryti išvadą, kad tiriamųjų kalbėjimui bendrine kalba įtakos neturi gėdos jausmas, nes mokiniai 12-ame ir 14-ame klausimuose pažymėję, jog kalba tik bendrine kalba, abejoja, kad žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai.

30 pav. Gėda ir tarminis kalbėjimas

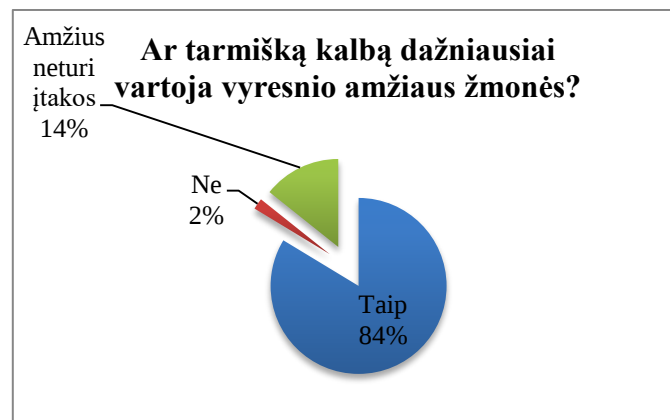
Teiginiui, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra menkai išsilavinęs, beveik pusė apklaustųjų nepritaria, kita dalis – abejoja (žr. 31 pav.), tačiau dauguma mano, kad tarminę kalbą dažniausiai vartoja vyresnio amžiaus žmonės (žr. 32 pav.). Didžioji dalis tiriamųjų, 12-ame ir 14-ame

klausimuose pažymėję, kad nekalba tarminė kalba, abejoja, jog tarmiškai kalbantys žmonės yra menkai išsilavinę, tačiau pritaria tam, kad tokie žmonės yra vyresnio amžiaus.

31 pav. Išsilavinimas ir tarminis kalbėjimas

32 pav. Amžius ir tarminis kalbėjimas

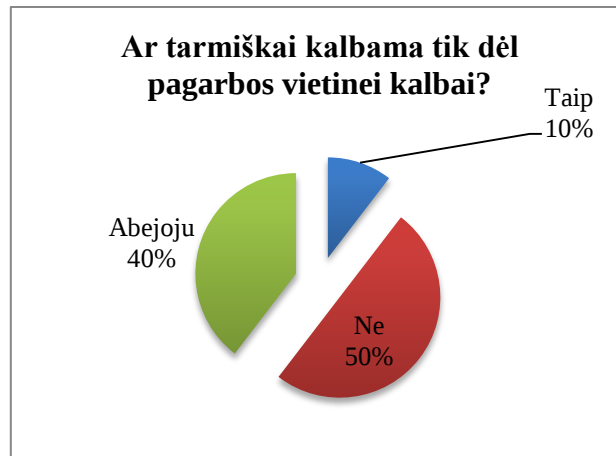

Kalbėjimui tarminė kalba iš pagarbos vietinei kalbai nepritaria pusė tiriamųjų, abejoja – kiek mažiau nei pusė (žr. 33 pav.). 4 apklaustieji, 12-ame ir 14-ame klausimuose pažymėję, jog nekalba tarminė kalba, abejoja, jog tarmiškai kalbama vien tik iš pagarbos vietinei kalbai, ir vienas tiriamasis nepritaria šiai minčiai.

Nors daugiau nei pusė tiriamųjų abejoja, kad žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai, o dauguma nemano arba abejoja, jog tarmiškai kalbantis žmogus yra menkai išsilavinęs, tiriamieji

teigia, kad dažniausiai tarmiškai kalbantis žmogus yra vyresnio amžiaus. Taip pat tiriamieji nepritaria bei abejoja kalbėjimu tarmiškai iš pagarbos vietinei kalbai.

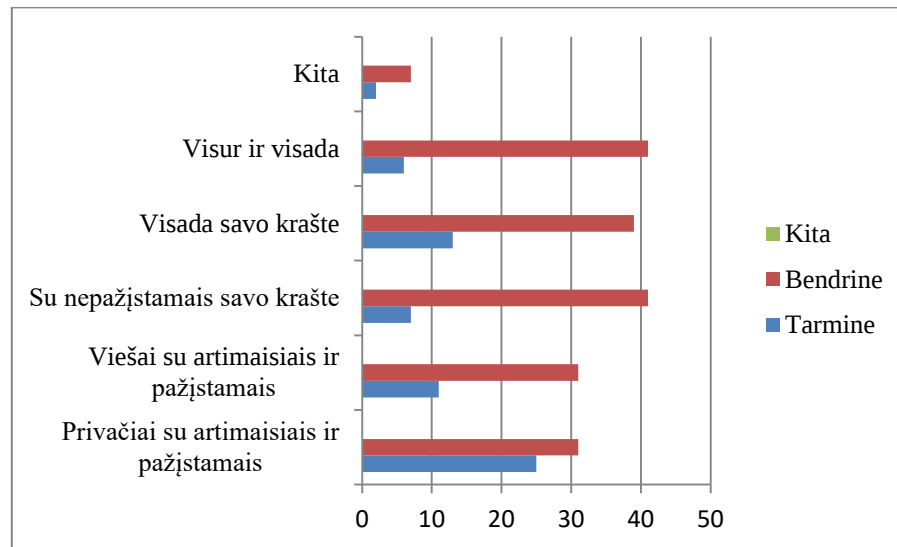
33 pav. Pagarba vietinei kalbai

19-asis anketos klausimas yra padalytas į dvi dalis: *kalbu* ir *rašau*. Dauguma tiriamųjų rinkosi bendrinę kalbą (žr. 33 pav.), kuria kalba *visur ir visada*, tačiau įdomu tai, kad, pavyzdžiui, privačiai su artimaisiais ir pažįstamais tarmine kalba kalba net pusė tiriamųjų, nepaisant to, kad, remiantis kitais tyrimo duomenimis, tarmiškai turėtų kalbėti vos keli apklaustieji. Dėl šios priežasties galima manyti, kad jie žymėjo visus atsakymų variantus, išskyrus paskutinįjį – „kita“. 4 tiriamieji nurodė kalbantys tik tarmine kalba.

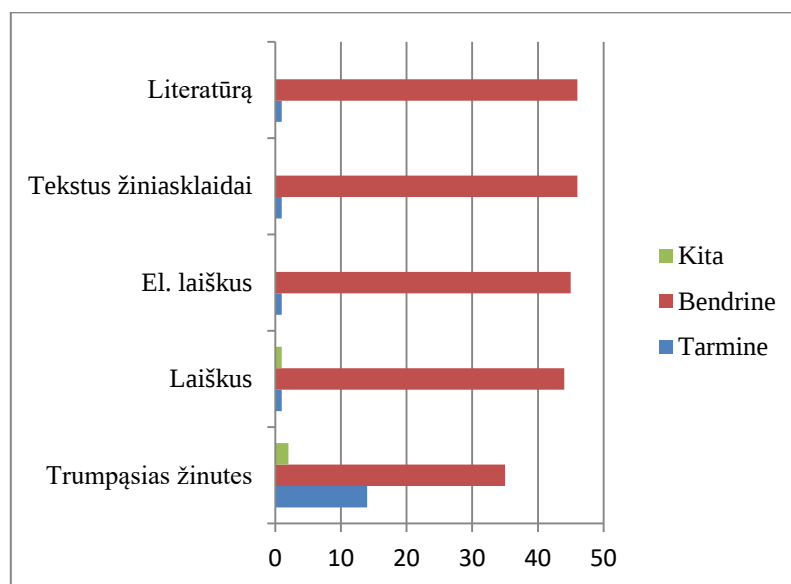
Dažniausiai bendrine kalba kalbama su nepažįstamais savo krašte ir visada savo krašte, tarmine – privačiai su artimaisiais ir pažįstamais bei visada savo krašte. Tokie mokinių atsakymai rodo didelį neatitikimą.

33 pav. Kalbėjimas

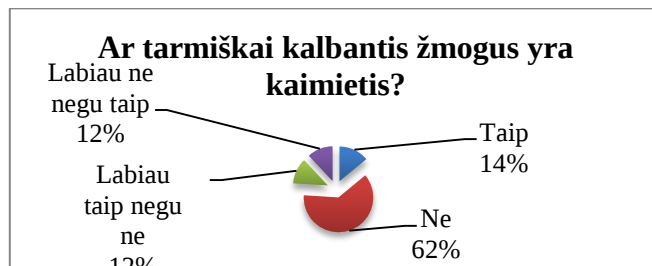
Tiriamieji dažniausiai rašo bendrine kalba, daug rečiau – tarmine, rečiausiai – kitomis kalbomis (žr. 34 pav.). 2 mokiniai nurodė rašantys tik tarmine kalba ir tik trumpąsias žinutes. Įdomu tai, kad šie tiriamieji pirmoje klausimo dalyje apie kalbėjimą pažymėjo, jog kalba tik bendrine kalba, tačiau antroje klausimo dalyje nurodė trumpąsias žinutes rašantys tarmiškai.

34 pav. Rašymas.

Į klausimą, ar tiriamieji pritaria, kad žmogus, kalbantis tarmiškai, yra kaimietis daugiau nei pusė tiriamųjų atsakė neigiamai, pritarė – keli tiriamieji (žr. 35 pav.). Įdomu tai, kad tik vienas tiriamasis, teigęs, jog tarmiškai kalbantis žmogus – kaimietis, yra nurodęs, kad nekalba tarminė kalba. Likusieji kalba tarmiškai, tačiau tokį žmogų apibūdina kaip kaimietį.

35 pav. Tarmiškai kalbantis žmogus – kaimietis

Apie simpatiją kalbai išsireiškė dauguma tiriamųjų, keli – susilaikė arba pateikė atsakymus tokius kaip: „nežinau“, „jokia“, „nesvarbu, kaip išeina taip kalbu“ ir pan. Trečdalis mokinių pažymi tarminę kalbą kaip patinkančią labiau, nes „jautiesi jaukiai“, „kalbi atsipalaidavęs“, „tai mūsų paveldas“, „*kiečiau* skamba“, „įdomiau, gražiau“, „pripratau taip kalbėti“, „taip galima lengviau vieni kitus suprasti“, „šią kalbą girdžiu dažniau“, „autentiška“, „skamba įmantriau“. Įdomu tai, kad keli tiriamieji iškart įvardijo patarmę – „dzūkiška“, „suvalkietiška“. Tikėtina, šiuos variantus pasirinko dėl artimo ryšio savo tarmei. Beveik pusė mokinių nurodė bendrinę kalbą, nes „lengviau suprasti“, „ją visi supranta“, „lengviau suprantama“, „visi žino visus argumentus“, „visuomet visi supranta, ką nori pasakyti“, „man ji patinka“, „daug gražiau skamba“, „parodo žmogaus išprusimą“, „visi gali ją suprasti“, „labiau suprantama ir maloniai skamba“, „kalbant taip skamba gražiau“. Pastebėtina, kad tiriamiesiems tarminė kalba asociuojasi su grožiu ir išskirtinumu, o bendrinė – su paprastumu ir aiškumu.

Išryškėja tiriamųjų simpatija bendrinei kalbai, nes tokia kalba jiems lengviau suprantama, parodo žmogaus išprusimą. Tarminę kalbą tiriamieji apibūdina kaip jaukią, autentišką, girdimą dažniau ir pan.

Išanalizavus mokinių tyrimo bendrosios dalies rezultatus, galima daryti išvadą, kad dauguma mokinių yra sėslūs – vos keli tiriamieji nurodė gimimo ar anksčiau gyventą vietą ne Lazdijus ar Lazdijų r. Tikėtina, jų suvokimas ir požiūris į tarmes bei tarminis kalbėjimas yra

mažai paveikti kitų tarmių. Į tarminį kalbėjimą tiriamųjų gyvenamojoje bei kitose vietose šiek tiek daugiau nei trečdalis mokinių reagavo teigiamai, didelė dalis – neatsakė. Tiriamųjų manymu, žmonės tiek savo gyvenamoje, tiek kitose vietose yra linkę prisitaikyti prie kito vartojamos kalbos. Galima daryti prielaidą, kad mokiniai mano, jog kalbantieji tarmiškai lengvai geba prisitaikyti prie aplinkos ar situacijos. Pažymėtina, kad tiriamieji tarminį kalbėjimą nurodo kaip gražų ir išskirtinį. Svarbu paminėti, kad, nors daugeliu atvejų mokiniai nurodo, kad kalba tik (arba dažniau) bendrine kalba, kituose klausimuose (arba netgi tuose pačiuose) nurodo variantus ar situacijas, kuriose kalba tarmiškai. Pavyzdžiui, vienas tiriamasis teigia, kad nekalba tarminė kalba, tačiau nurodo tarmiškai kalbantis su šeimos nariais. Remiantis kitais mokinio duomenimis, tikėtina, jis gėdijasi tarminio kalbėjimo – pritaria minčiai, kad žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai, yra menkai išsilavinę, dažniausiai vyresnio amžiaus. Taip pat mokiniai dažniausiai rašo bendrine kalba, tačiau yra nurodžiusių, kad trumpąsias žinutes jie rašo tarminė kalba. Įdomu tai, kad 2 tiriamieji nurodė kalbantys tik bendrine kalba, o rašantys ir tarminė. Tiriamieji išreiškė didelę simpatiją tarminėi kalbai. Tikėtina, dėl to daugiau nei pusė tiriamųjų abejoja, kad žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai, ir mano, kad jie nėra kaimiečiai.

3.2.2. II-oji dalis. Praktinė užduotis

Tarmių žemėlapis, patarmių bei jų kaimynių ir išvardytų žodžių atpažinimas bei kryžiažodis – 5 užduotys, pateiktos antroje anketos dalyje. Beveik visos užduotys atliktos atsainiai: vos 8 iš dalies užpildyti žemėlapiai, mažai atpažintos patarmių kaimynės bei patarmės, išspręstas vos vienas kitas kryžiažodis. Tikėtina, tokiam užduočių atlikimui turėjo įtakos laiko arba pastangų stoka.

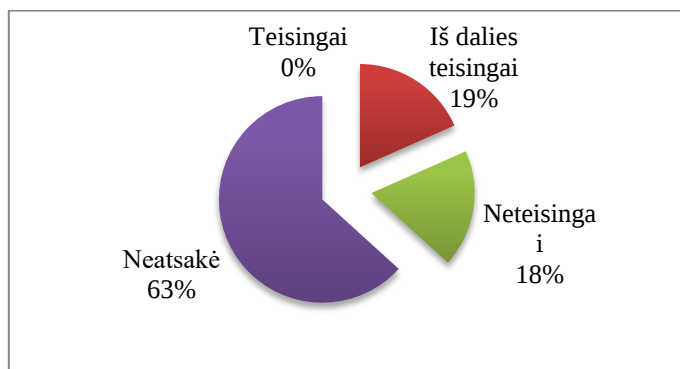
Iš 49 žemėlapių, pateiktų pirmoje užduotyje, tik 8-uose buvo įrašyta bent viena patarmė. Vienas tiriamasis nurodė tik plačiai vartojamą pietų aukštaičių pavadinimą – Dzūkiją. Kitas mokinytis – Rytų Aukštaitiją bei *pietų suvalkiečius*, tikėtina, turėdamas omenyje pietų aukštaičius, kuriuos nurodė vakarų aukštaičių kauniškių ribose. Keli tiriamieji, savo žemėlapiuose pažymėdami aukštaičių ir žemaičių tarmes, nurodo ir suvalkiečių bei dzūkų patarmes. Išryškėja tiriamųjų suvokimas, kad žemaičiai, aukštaičiai, suvalkiečiai ir dzūkai yra viename lygmenyje, nepaisant to, kad suvalkiečiai ir dzūkai yra aukštaičių patarmės. Dar vienas žemėlapis, kuriame neįrašyti tik rytų aukštaičiai širvintiškiai, anykštėnai ir uteniškiai, užpildytas teisingai, tačiau kyla

abejonės dėl mokinio sąžiningumo, nes kita užduotis, susijusi su patarmių kaimynėmis, visiškai neatlikta.

Pastebėtina, kad tiriamieji beveik nesiorientuoja patarmių žemėlapyje, neskiria tarmės ir patarmės, nežino, kaip tinkamai jas įvardyti.

Antroje užduotyje mokiniai buvo prašomi pabraukti nurodytų – anykštėnų, kauniškių, pietų aukštaičių, panevėžiškių ir telšiškių – patarmių kaimynes. Teisingi variantai: anykštėnų – uteniškiai ir kupiškėnai, kauniškių – šiauliškiai, pietų aukštaičių – širvintiškiai ir kauniškiai, panevėžiškių – šiauliškiai ir uteniškiai, telšiškių – šiauliškiai ir kretingiškiai. Nei vienas mokinyss neatliko užduoties teisingai. Iš dalies teisingai (1–4 klaidos) ir neteisingai (5 ir daugiau klaidų) užduotį atliko po 9 mokinius, dauguma – neatsakė (žr. 36 pav.).

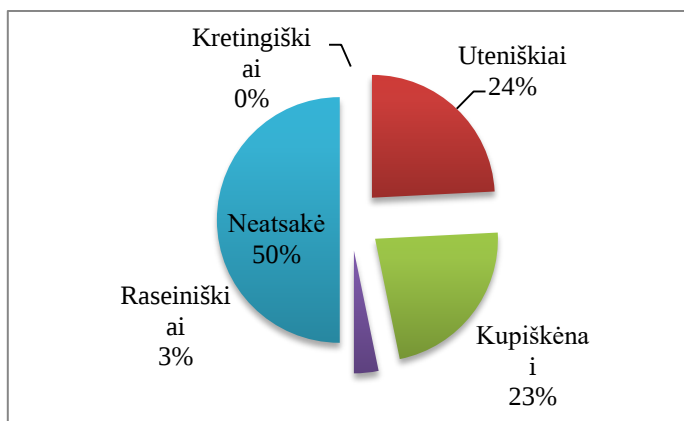
36 pav. Patarmių kaimynės

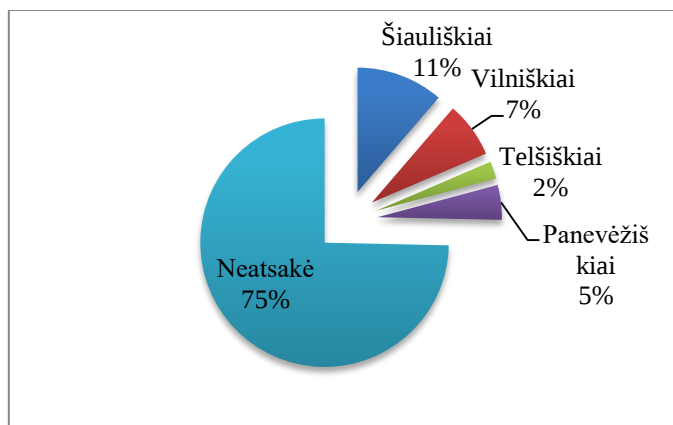
Beveik visi atsakiusieji atpažino anykštėnų patarmės kaimynus kupiškėnus ir uteniškius, neatsakė pusė tiriamųjų (žr. 38 pav.). Kauniškių patarmės kaimynus teisingai pažymėjo tik mažą dalis tiriamųjų, dauguma – neatsakė. Kiti atsakiusieji pažymėjo vilniškius, telšiškius ir panevėžiškius (žr. 39 pav.). Pietų aukštaičių kaimynus kauniškius ir širvintiškius pažymėjo po kelis tiriamuosius, kiti žymėjo panevėžiškius arba neatsakė (žr. 40 pav.). Ketvirtadalis tiriamųjų atpažino panevėžiškių kaimynus šiauliškius, tačiau uteniškius atpažino vos keli mokiniai. Taip pat jie pažymėjo kauniškius ir pietų aukštaičius (žr. 41 pav.). Telšiškių kaimynus šiauliškius tiriamieji atpažino šiek tiek lengviau negu kretingiškius. Klaidingus variantus vilniškius ir raseiniškius pažymėjo po kelis mokinius. Dauguma nežymėjo jokio varianto (žr. 42 pav.).

Lengviausiai tiriamieji atpažino panevėžiškių kaimynus šiauliškius bei anykštėnų – uteniškius ir kupiškėnus. Sunkiausiai – kauniškių kaimynus telšiškius bei pietų aukštaičių – panevėžiškius.

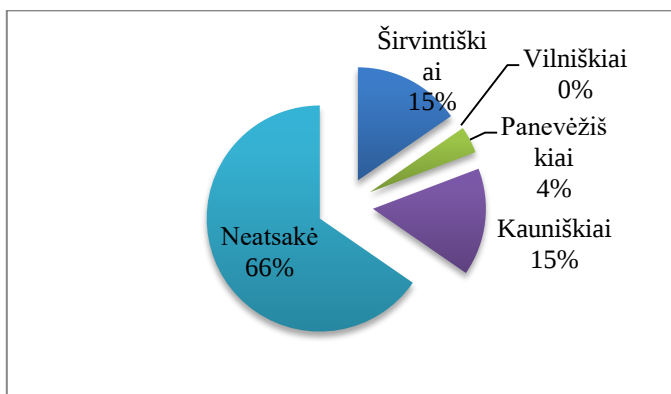
38 pav. Anykštėnai

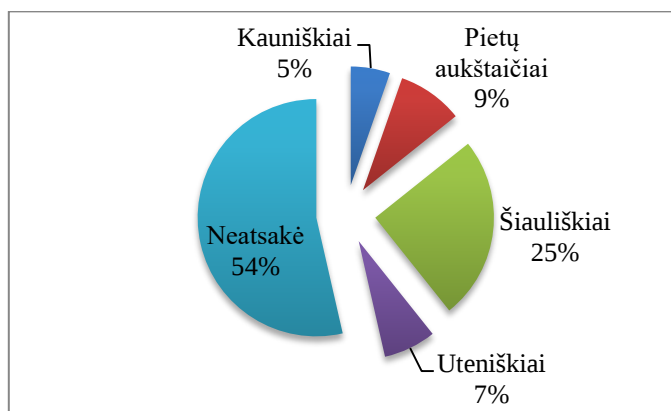
39 pav. Kauniškiai

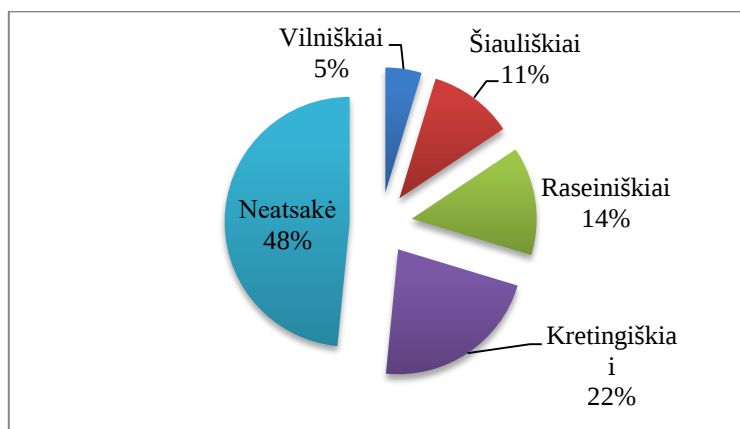
40 pav. Pietų aukštaičiai

41 pav. Panevėžiškiai

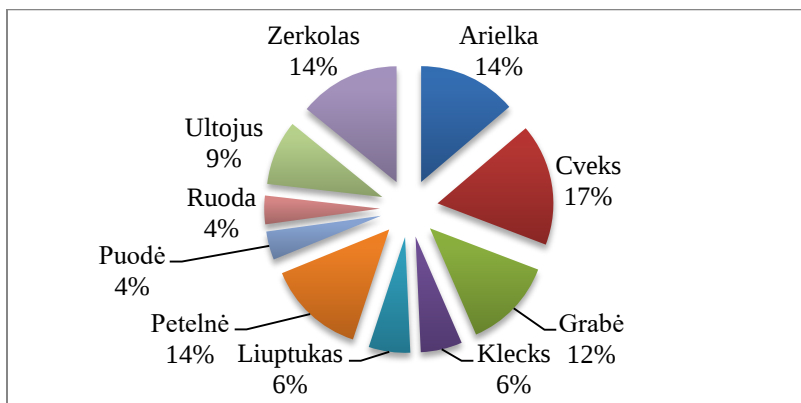
42 pav. Telšiškiai

Trečioje praktinėje užduotyje tiriamieji turėjo atpažinti išvardytų žodžių reikšmes: *arielka* „degtinė“, *cveks* „vinis“, *grabė* „griovys“, *klecks* „cepelinas“, *liuptukas* „krosnies šildomas gultas“, *petelnė* „keptuvė“, *puodė* „krikštatėviai“, *ruoda* „šneka, pokalbis, pasišnekėjimas“, *ultojus* „tinginys“, *zerkolas* „veidrodis“. Geriausiai tiriamieji atpažino žodžius „cveks“, „arielka“, „zerkolas“, „petelnė“ bei „grabė“ (žr. 43 pav.). Nepaisant pakankamai gero žodžių atpažinimo, kai kurie mokiniai turėjo kitų variantų įvardyti šių žodžių reikšmes „cveks“ – *svekas*, „arielka“ – *šnapsas*, „zerkolas“ – laikrodys, „petelnė“ – mentelė, *pletinė*. Sunkiausiai tiriamieji atpažino žodžius „ruoda“ ir „puodė“. Žodį „ruoda“ mokiniai siejo su žodžiais „rauda“, „rodo“, „verkia“, „būdas“ ir pan., „puodė“ – „puodas“, „puodyna“. Tikėtina, tokį tiriamųjų pasirinkimą lėmė panašus žodžių skambėjimas. Žodį „klecks“ nemaža dalis mokinių siejo su žodžiu „dėmė“, kai kurie – su tašku, kotletu, vaiku, *plėmu* ir pan. Pastebėtina, kad apklaustieji supranta žodžio „liuptukas“ reikšmę, tačiau ne visi gebą ją įvardyti: „kaimiškas pečius“, „krosnis“, „kur prie pečiaus būna“. Vienas šio žodžio reikšmės aiškinimo variantas nurodo pietų aukštaičių fonetinę ypatybę – ilginamas tvirtapradžio dvibalsio pirmasis dėmuo – „šyldomas gultas“. Žodį „ultojas“ dauguma tiriamųjų įvardijo tinkamai, kiti pažymėjo „piemenys“, „altorius“.

Nei vienas tiriamasis neatliko užduoties visiškai teisingai. Lengviausiai mokiniai atpažino žodžius „cveks“, „arielka“, „zerkolas“, „petelnė“ bei „grabė“. Sunkiausiai buvo atpažįstami „ruoda“ ir „puodė“.

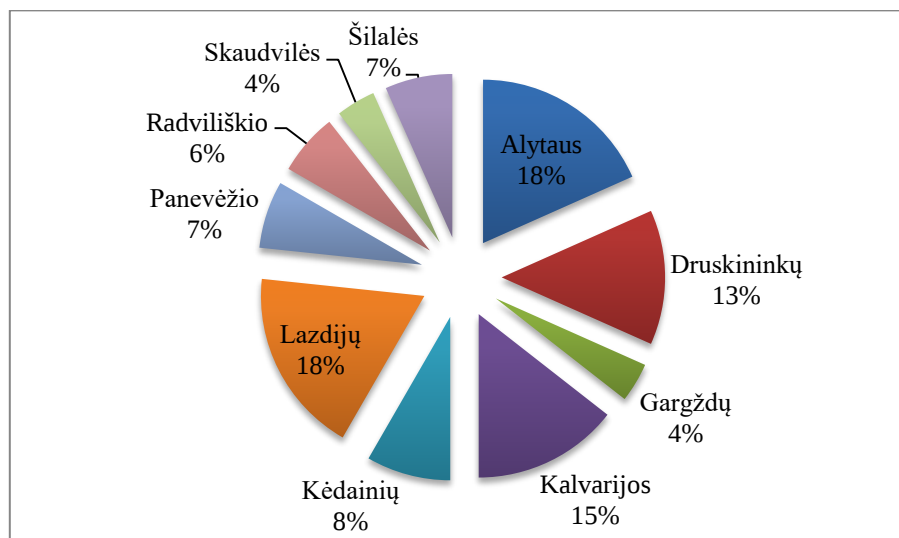
43 pav. Žodžių reikšmės

Ketvirtoje užduotyje tiriamiesiems buvo išvardyti vietovių pavadinimai, kuriems reikėjo priskirti patarmę. Tiriamieji turėjo atpažinti Alytaus (pietų aukštaičiai), Druskininkų (pietų aukštaičiai), Gargždų (vakarų žemaičiai), Kalvarijos (vakarų aukštaičiai kauniškiai), Kėdainių (vakarų aukštaičiai šiauliškiai), Lazdijų (pietų aukštaičiai), Panevėžio (rytų aukštaičiai panevėžiškiai), Radviliškio (rytų aukštaičiai panevėžiškiai), Skaudvilės (pietų žemaičiai raseiniškiai) ir Šilalės (pietų žemaičiai varniškiai) gyventojų patarmes. Vos keli mokiniai visiškai atliko pateiktą užduotį. Dauguma arba neatsakė arba pažymėjo vos kelis variantus – nurodė savo gyvenamosios vietos patarmę arba esančias šalia. Lengviausiai tiriamieji įvardijo Lazdijų ir Alytaus patarmes, tačiau beveik visi atsakymai buvo netikslūs – mokiniai pietų aukštaičius įvardijo dzūkais (žr. 44 pav.). Vos keli tiriamieji Lazdijų gyventojus priskyrė pietų aukštaičiams. Šiek tiek sunkiau buvo atpažinta Kalvarijoje gyvenančių žmonių patarmė. Kartojasi pietų aukštaičių situacija – vakarų aukštaičiai kauniškiai įvardijami suvalkiečiais. Įdomu tai, kad 2 mokiniai nėra tikri, ar Kalvarijos gyventojai kalba suvalkietiskai, ar dzūkiškai, todėl pažymi *suvalkietiskai/dzūkiškai* bei *tarp suvalkiečių ir dzūkų*. Druskininkų gyventojus dauguma tiriamųjų priskyrė dzūkų patarmei, kiti – *aukštaičiams*, *sūduviams* ir *elfams*. Pasirinkdami Druskininkų gyventojus priskirti aukštaičių patarmei mokiniai suklydo tik iš dalies – jie nurodė tarmę, tačiau pasirinkimą šio miesto gyventojus nurodyti kaip išnykusią baltų tautą – sūduvius – ar mitinę būtybę – elfus – paaiškinti sudėtinga. Beveik visi atsakiusieji įvardijo Kėdainių gyventojų tarmę – aukštaičius. Tik keli tiriamieji pažymėjo, jog Kėdainių gyventojai priklauso vakarų aukštaičiams, vienas – šiauliškiams. Kaip kitus variantus mokiniai įvardijo žemaičius ir dzūkus. Dauguma atsakiusiųjų panevėžiškius priskyrė aukštaičių tarmei, keli – panevėžiškių patarmei, tačiau nemaža dalis tiriamųjų Panevėžio gyventojus nurodė žemaičiais. Šilalės gyventojus beveik visi atsakiusieji priskyrė žemaičių tarmei, kiti – nurodė aukštaičius. Sudėtingiausiai buvo atpažintos Radviliškio, Skaudvilės ir Gargždų gyventojų patarmės. Dauguma atsakiusiųjų įvardijo Radviliškio gyventojų tarmę – aukštaičius, vienas nurodė patarmę – panevėžiškius, kiti šios vietos gyventojus priskyrė žemaičiams ir *radviloms*. Skaudvilės ir Gargždų gyventojus atsakiusieji nurodė žemaičiais, keli pažymėjo aukštaičiais.

Nei vienas tiriamasis neatliko užduoties visiškai teisingai. Lengviausiai buvo atpažintos Lazdijų ir Alytaus gyventojų patarmės, sudėtingiausiai – Radviliškio, Skaudvilės ir Gargždų.

44 pav. Patarmių atpažinimas

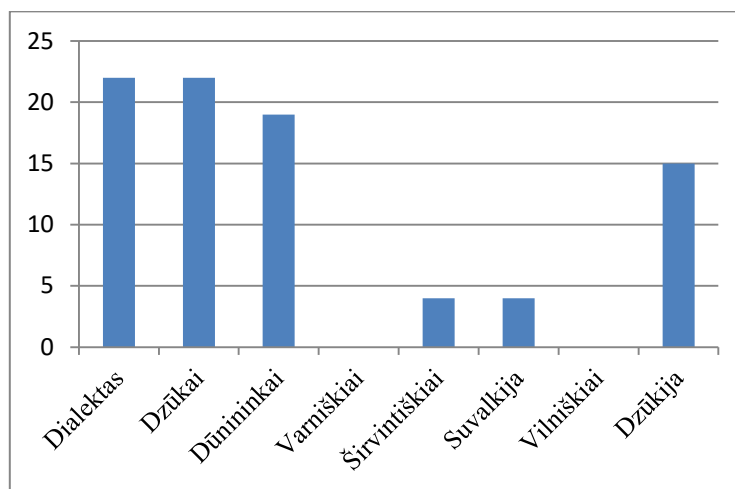

Penktoji anketos užduotis – kryžiažodis – užpildyta 6 mokinių, tačiau visiškai teisingai šios užduoties neatliko nei vienas tiriamasis. Lengviausiai atsakyta į klausimus „Žodžio *tarmė* sinonimas“ ir „Plačiai vartojamas pietų aukštaičių pavadinimas“ (žr. 45 pav.). Keli atsakiusieji pažymėjo atsakymus „dealektas“ ir „dialekata“, tikėtina, turėdami galvoje dialektą. Kiek sudėtingesnis pasirodė trečias klausimas – „Ankstesnis pietų žemaičių pavadinimas pagal žodžio *duona* tarimą“ (duonininkai). Į šį klausimą teisingai atsakė mažiau nei pusė tiriamųjų, kiti variantai – „duonininkė“, „duoninkais“. Ketvirtas („Žemaičiai – vakarų aukštaičių kauniškių kaimynai“) ir septintas („Dzūkuojantys rytų aukštaičiai“) klausimai nebuvo atsakyti teisingai nei vieno mokinio. Nors nei kelmiškiai, nei uteniškiai nepriklauso žemaičių tarmei, dauguma atsakiusių į ketvirtą klausimą pažymėjo būtent šiuos atsakymo variantus. Dažniausias atsakymas į septintą klausimą – trakiškiai. Nepaisant to, kad Trakų gyventojai dzūkuoja, lietuvių kalbos tarmių klasifikacijoje trakiškiai nėra minimi, o ir priklauso jie pietų aukštaičiams. Į penktą ir šeštą klausimą teisingai atsakė vos keli tiriamieji. Teisingas atsakymas į penktą klausimą – „Mažiausia rytų aukštaičių patarmė“ – širvintiškiai. Nemaža dalis atsakiusių pažymėjo kretingiškius, kurie yra šiaurės žemaičiai. Į šeštą klausimą „Plačiai vartojamas vakarų aukštaičių kauniškių ploto pavadinimas“ dauguma tiriamųjų pateikė atsakymą „Žemaitija“, nepaisant to, kad pats klausimas sufleruoja, jog atsakymas turėtų būti susijęs su Aukštaitija.

Nors dauguma pateiktų atsakymų nėra teisingi, galutinis atsakymas į klausimą „Plačiai vartojamas pietų aukštaičių ploto pavadinimas“ (Dzūkija) buvo pažymėtas trečdalis tiriamųjų.

Lengviausi klausimai tiriamiesiems pasirodė 1 ir 2. Į juos teisingai atsakė beveik pusė apklaustųjų, šiek tiek sudėtingesnis – 3 klausimas. Į 4 ir 7 klausimus nei vienas tiriamasis neatsakė teisingai.

45 pav. Kryžiažodis

Išanalizavus tyrimo praktinės užduoties rezultatus, matyti atsainiai atliktas tiriamųjų darbas. Tikėtina, jie, norėdami sutaupyti laiko arba jo pritrūkę, didelę dalį užduočių paliko neužpildytas arba jas užpildė tik iš dalies. Beveik visos užduotys apklaustiesiems pasirodė itin sudėtingos. Tarmių žemėlapiu užduotyje vos penktadalis tiriamųjų pažymėjo bent vieną patarmę. Pastebėtina, kad tiriamieji visiškai neturi supratimo apie tarmių skirstymą į patarmes, nes pažymi tik tarmes, vartoja plačiai paplitusius bendruosius tarmių pavadinimus – suvalkiečiai, dzūkai, žemaičiai ir kt. Vienas tiriamasis vakarų aukštaičių kauniškių ribose nurodo pietų suvalkiečius, tikėtina, turėdamas galvoje pietų aukštaičius. Kalbant apie patarmių kaimynes, nei viena nebuvo atpažinta visiškai visų tiriamųjų. Iš dalies teisingai (1–4 klaidos) patarmių kaimynes atpažino vos penktadalis tiriamųjų, o tai rodo, kad jie nesinaudojo pirmoje užduotyje pateiktu žemėlapiu, kuriame pagal miestus galėjo nustatyti ir patarmių kaimynes. Dauguma tiriamųjų gyventojų patarmių užduoties arba neatliko, arba pažymėjo vos kelis variantus. Įprastai tokie variantai – tiriamųjų gyvenamosios arba šalia esančių vietų patarmės. Keli apklaustieji nebuvo tikri, kuriai patarmei priskirti nurodytos vietos gyventojus, todėl žymėjo du variantus, kai kurie nurodė

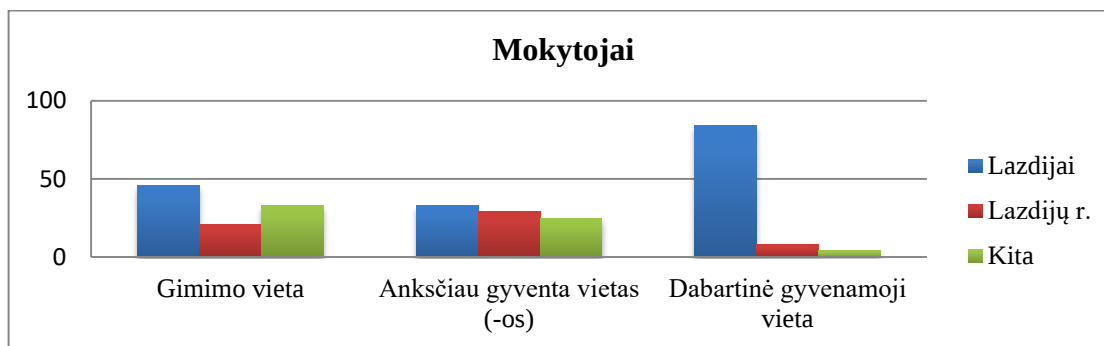
sūduvių, radvilų ir *elfų* patarmes – priežastis nėra aiški. Neretai tiriamieji aukštaičius įvardijo žemaičiais (Radviliškio gyventojus) ir atvirkščiai – žemaičius – aukštaičiais (Šilalės, Gargždų gyventojus). Nepaisant to, kad tiriamieji pakankamai lengvai atpažįsta tarmiškus žodžius, jie ne visada geba tinkamai juos įvardyti. Lengviausiai tiriamieji atpažino žodžius „cveks“, „arielka“, „petelnė“ ir „zerkolas“. Svarbu paminėti, kad vienas tiriamasis, nurodydamas žodžio reikšmę, išryškina pietų aukštaičių fonetinę ypatybę – tvirtapradžio dvibalsio pirmo skiemens ilginimą – „liuptuką“ jis įvardija „šyldomu gultu“.

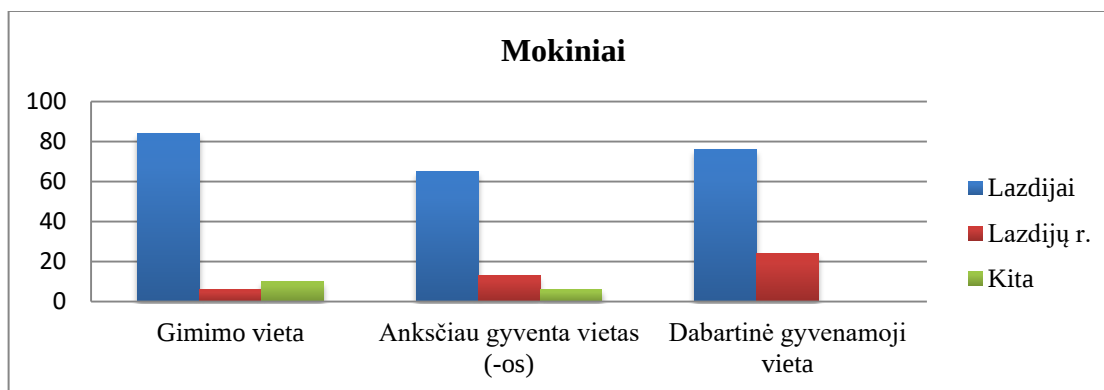
3.3. Mokytojų ir mokinių rezultatų palyginimas

Analizuojant mokytojų ir mokinių rezultatus, derėtų atkreipti dėmesį į tiriamųjų amžių ir išsilavinimą. Nepaisant to, kad kai kuriais atvejais atsiskleidžia mokytojų bendradarbiavimas, jie pateiktas anketas pildė kur kas atsakingiau nei mokiniai. Mokinių duomenys nėra išsamūs, neatsakyta didelė dalis klausimų, kai kurie atsakymai pateikti ironiškai. Svarbu paminėti, kad tiriamieji turėjo skirtingas galimybes atlikti pateiktą anketą: mokytojams buvo skirtos 4 dienos, mokiniams – viena pamoka (45 min.), tačiau, tikėtina, kitu atveju būtų pavykę gauti kur kas mažiau užpildytų anketų.

Viso buvo apklausti 24 mokytojai (96 proc. moterys ir 4 proc. vyrai) ir 49 mokiniai (51 proc. mokinės ir 49 proc. mokiniai). Mokytojų amžiaus vidurkis – 49 m., mokinių – 18 m. Analizuojant gyvenamųjų vietų rezultatus, galima pastebėti, kad mokiniai yra sėslnesni nei mokytojai (žr. 46 pav.). Dėl šios priežasties kitų tarmių įtaka mokinių kalbėjimui, požiūriui ir suvokimui, tikėtina, yra silpnesnė.

46 pav. Tiriamųjų sėslumas

Tiriamiesiems buvo pateikta anketa, kurioje reikėjo pažymėti informaciją apie kalbų mokėjimą, vartojimą, požiūrį į kitų žmonių kalbėjimą bei bendrinę ir tarminę kalbą. Kalbų mokėjimo klausimas, padalytas į 4 dalis – *suprantu, kalbu, skaitau, rašau*, atskleidė, jog mokytojai kur kas geriau moka rusų kalbą, o mokiniai – anglų. Tikėtina, kad tokį kalbų mokymosi ir mokėjimo kontrastą lėmė Sovietų Sąjungos įtaka ir ankstyvas pirmosios užsienio kalbos pasirinkimas. Tiek vienu, tiek kitu atveju daugiausia tiriamųjų suprantą kalbą, kiek mažiau ja skaito ir rašo, mažiausia – kalba.

Tyrimo duomenys rodo, kad mokytojai moka daugiau kalbų negu mokiniai. Nepaisant to, kad mokytojai rusų kalbą moka taip pat gerai, kaip ir lietuvių, daugiau nei pusė jų moka ir lenkų kalbą. Šiek tiek mažiau pedagogų moka anglų bei vokiečių kalbas, tačiau jie įvardija ir kitas užsienio kalbas (prancūzų, slovąkų). Dvyliktokai lygiai taip pat gerai, kaip ir lietuvių kalbą, moka anglų, tačiau, kalbant apie kitas užsienio kalbas, mokiniai yra kur kas silpnesni – mažiau nei pusė jų moka rusų kalbą, maža dalis – lenkų.

Analizuojant situacijas, kuriose tiriamieji kalba užsienio kalbomis, mokytojų atveju išryškėjo kalbėjimas su turistais. Mokinių atveju ši situacija yra antra pagal dažnumą. Dažniausiai dvyliktokai užsienio kalbomis kalba mokykloje su mokytojais, šiek tiek rečiau – su klasės draugais. Tikėtina, toks kalbėjimas vyksta pamokose. Įdomu tai, kad dvigubai daugiau mokytojų nei mokinių užsienio kalbą vartoja parduotuvėje. Galima daryti prielaidą, jog pedagogai pakankamai dažnai vyksta į Lenkiją, kur apsipirkdami sėkmingai vartoja lenkų kalbą.

Tiek mokytojų, tiek mokinių pagrindinė mokymosi kalba visose mokymosi įstaigose yra lietuvių. Pradinėje mokykloje išryškėja viena užsienio kalba: mokytojų atveju – rusų, mokinių – anglų kalba. Vidurinėje mokykloje atsiranda dar viena užsienio kalba, kuri dvyliktokų atveju tokia pat aktuali, kaip ir pirmoji užsienio kalba. Pedagogų atveju vidurinėje mokykloje išryškėja

2 kalbų variantai: anglų kalba ir kitos kalbos (vokiečių, prancūzų, lotynų, senovės graikų), tačiau šios kalbos nėra tokios svarbios, kaip pirmoji užsienio kalba. Kitose mokymo įstaigose mokytojų atveju išsiskiria lenkų kalba, mokinių kalbų procentas yra beveik vienodas.

Tiriamųjų rezultatai rodo, jog nėra svarbu, kaip žmonės kalba – tarminė ar bendrine kalba, tačiau jie mano, kad žmonės yra linkę prisitaikyti prie kito žmogaus kalbos tiek gyvenamojoje, tiek kitose vietose.

Remiantis tyrimo duomenimis, tiriamieji dažniau renkasi bendrinę kalbą. Ja kalba su šeimos nariais, pažįstamais ir nepažįstamais, parduotuvėje, įstaigose, per susirinkimus ir daugelyje kitų situacijų. Tarminė kalba vartojama kur kas rečiau, tačiau mokiniai ja kalba visais anketoje minėtais atvejais. To paties apie pedagogus pasakyti negalėtume – iš 11 situacijų tarminė kalba jie kalba tik 8. Jų atveju šimtaprocentinis kalbėjimas bendrine kalba yra susibūrimų ar susirinkimų metu, kuriuose keli mokiniai kalba ir tarminė kalba. Tikėtina, kad įtakos gali turėti bendrinės kalbos prestižas. Taip pat apklausos rezultatai rodo, kad tiriamieji nenorėjo pripažinti kalbantys tarminė kalba arba anketą užpildė neatidžiai: tiek mokytojai, tiek mokiniai viename klausime teigia, jog kalba tik bendrine kalba, tačiau kitame nurodo situacijas, kuriose kalba tarmiškai. Tiriamųjų teigimu, dažniausiai tarminė kalba jie kalba privačiai su šeimos nariais, su kaimynais ir mokykloje su klasės draugais. Rečiausiai – įstaigose, su emigravusiais artimaisiais ir turistais. Galima daryti prielaidą, kad tam, jog tiriamieji kalbėtų tarminė kalba, reikalinga kuo uždaresnė ir artimesnė aplinka, tačiau tai nereiškia, kad apklaustieji gėdijasi kalbėti tarmiškai. Abi tiriamųjų grupės abejoja arba nemano, kad žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai.

Kalbant apie tarminę kalbą ir išsilavinimą, tiriamųjų manymu, išsilavinimas ir tarminis kalbėjimas yra mažai susiję – dauguma nepritaria, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra menkai išsilavinęs.

Pusė mokytojų ir mokinių mano, jog dažniausiai tarmiškai kalba vyresnio amžiaus žmonės, likusi dalis mano, jog amžius neturi įtakos. Taip pat tiriamieji abejoja ir nepritaria minčiai, kad tokį kalbėjimą lemia pagarba vietinei kalbai, o ja kalbantis žmogus – kaimietis.

Beveik visais atvejais rašydami laiškus, el. laiškus, tekstus žiniasklaidai ir literatūrą tiriamieji vartoja bendrinę kalbą, tačiau rašydami trumpąsias žinutes mokiniai vartoja ir tarminę kalbą. Pusė tiriamųjų nurodė, kad dažniausiai tarminė kalba kalba privačiai su artimaisiais ir pažįstamais.

Kalbant apie simpatiją kalbai, mokytojai pirmumą teikia tarminiai kalbai. Tokį pasirinkimą jie argumentuoja kalbos gražumu ir išskirtinumu: „gražiau skamba. Maloniau girdėti“, „labai gražu, kai žmonės kalba tarmiškai“, „taip kalbėjo protėviai“, „gražu, malonu girdėti“, „natūrali ir tikra“, „patinka tarmiškai kalbantys, nes malonu girdėti ir jausti tam regionui būdingą kalbą“, „nes tai unikalų“. Mokiniai renkasi bendrinę kalbą. Jų manymu tokia kalba yra aiški ir suprantama: „jautiesi jaukiai“, „kalbi atsipalaidavęs“, „tai mūsų paveldas“, „*kiečiau* skamba“, „įdomiau, gražiau“, „pripratau taip kalbėti“, „taip galima lengviau vieni kitus suprasti“, „šią kalbą girdžiu dažniau“, „autentiška“, „skamba įmantriau“. Galima daryti išvadą, kad tarminė kalba siejama su išskirtinumu, o bendrinė – aiškumu ir paprastumu.

Analizuojant antrą anketos dalį – praktines užduotis – išryškėja pedagogų atsakingumas. Mokinių atveju didelė dalis užduočių yra neatlikta arba atlikta tik iš dalies. Tikėtina, įtakos turėjo laiko ar pastangų stoka.

Pirmoje užduotyje tiriamiesiems buvo pateiktas Lietuvos žemėlapis, kuriame skirtingomis spalvomis buvo pažymėtos patarmių ribos. Tiriamųjų užduotis – jas įvardyti. Trečdalis mokytojų ir daugiau nei pusė mokinių šios užduoties neįgyvendino. Dauguma mokytojų žemėlapyje pažymėjo bent vieną patarmę. Nemažai jų žymėjo dzūkus, suvalkiečius zanavykus ir kapsus, taip pat – suvalkus, pamario kraštą. Mokiniai nurodė Dzūkiją, Rytų Aukštaitiją, pietų suvalkiečius, Žemaitiją. Nepaisant to, kad suvalkiečiai ir dzūkai priklauso aukštaičių tarmai, išryškėja suvokimas, jog žemaičiai, aukštaičiai, suvalkiečiai ir dzūkai yra viename lygmenyje. Taip pat svarbu paminėti, kad tiek mokytojai, tiek mokiniai vartoja ne oficialius, o plačiai paplitusius patarmių pavadinimus – dzūkai, suvalkiečiai, žemaičiai, aukštaičiai ir pan.

Antroje praktinėje užduotyje buvo pateiktos patarmės (anykštėnų, kauniškių, pietų aukštaičių, panevėžiškių, telšiškių), o šalia jų – nurodytų patarmių kaimynių sąrašas, iš kurio reikėjo išrinkti teisingą variantą ar variantus (žr. 47 pav.). Dauguma atsakiusiųjų atpažino anykštėnų kaimynus uteniškius (37 proc. mokytojų, 24 proc. mokinių), šiek tiek mažiau – kupiškėnus (32 proc. mokytojų, 23 proc. mokinių). Kauniškių kaimynus šiauliškius teisingai pažymėjo 33 proc. mokytojų ir tik 11 proc. mokinių. Pietų aukštaičių kaimynus vėl geriau atpažino mokytojai: kauniškius – 37 proc., širvintiškius – 23 proc. (mokiniai tik po 15 proc.). Taip pat ir panevėžiškių patarmės kaimynus šiauliškius (38 proc.) bei uteniškius (14 proc.). Telšiškių kaimynus šiauliškius pažino 31 proc. mokytojų, o kretingiškius – 34 proc. Mokiniai tiek panevėžiškių kaimynus – šiauliškius, uteniškius, tiek telšiškių – šiauliškius, kretingiškius –

pažino kur kas sunkiau. Pirmuoju atveju atitinkamai 25 proc. ir 7 proc., antruoju – 11 proc. ir 22 proc. Galima daryti išvadą, kad mokytojų mentalinis tarmių žemėlapis yra kur kas tikslesnis nei mokinių.

47 pav. Patarmių kaimynės

Eil. Nr.	Patarmė	Kaimynė (-ės)
1.	Anykštėnai	Uteniškiai, kupiškėnai
2.	Kauniškiai	Šiauliškiai
3.	Pietų aukštaičiai	Kauniškiai, širvintiškiai
4.	Panevėžiškiai	Šiauliškiai, uteniškiai
5.	Telšiškiai	Šiauliškiai, kringišiai

Trečioje užduotyje buvo pateikta 10 tarminės kalbos žodžių, kurių atitikmenis tiriamieji turėjo įvardyti bendrine kalba (žr. 48 pav.). Dauguma tiriamųjų atpažįsta žodžių reikšmes, tačiau ne visi geba jas įvardyti – pavyzdžiui, žodis „liuptukas“. Tiriamieji tą patį žodį įvardija labai skirtingai: „kaimiškas pečius“, „krosnis“, „kur prie pečiaus būna“, „šyldomas gultas“, „vieta sėdėti prie krosnies“, „liuptas“. Vienas tiriamasis pažymėjo, jog šis žodis neturi atitikmens bendrinėje kalboje. Tiek mokytojai, tiek mokiniai lengviausiai atpažino žodžius „petelnė“, „cveks“ ir „zerkolas“. Taip pat lengvai įvardijo žodžių „arielka“ ir „ultojus“ reikšmes. Sudėtingiausiai sekėsi pažinti žodžius „klecks“, „ruoda“ ir „puodė“. Dažna klaida – atitikmenų ieškojimas pagal žodžių skambesį, todėl nemaža dalis tiriamųjų žodį „ruoda“ įvardijo kaip „rauda“, „rodo“, taip pat – „verkia“, „išėitis“, „bėda“. Žodį „puodė“ siejo su puodu ar puodyne, o „grabę“ – su grioviu.

48 pav. Žodžių reikšmės

Eil. Nr.	Tarminė kalba	Bendrinė kalba
1.	Arielka	Degtinė
2.	Cveks	Vinis
3.	Grabė	Griovys
4.	Klecks	Cepelinas
5.	Liuptukas	Krosnies šildomas gultas
6.	Petelnė	Keptuvė
7.	Puodė	Krikštėviai
8.	Ruoda	Šneka, pokalbis, pasišnekėjimas
9.	Ultojus	Tinginys
10.	Zerkolas	Veidrodis

Ketvirtoje užduotyje tiriamiesiems buvo pateiktos vietovės, pagal kurias reikėjo nustatyti, kokiai patarnei priklauso tos vietos gyventojai (žr. 49 pav.). Tiriamųjų atsakymai stipriai skyrėsi – daugumą atvejų mokytojai buvo teisūs, tačiau mokiniai arba neatsakė, arba pažymėjo vos kelis variantus. Svarbu paminėti, kad nemaža dalis tiriamųjų vartojo ne bendruosius, o plačiai vartojamus pavadinimus – dzūkus, suvalkiečius, aukštaičius, žemaičius. Mokytojai lengviausiai atpažino Alytaus, Druskininkų, Kalvarijos ir Lazdijų gyventojų patarmes, mokiniai – Alytaus ir Lazdijų. Dvyliktokus privertė suabejoti Kalvarijos gyventojų kalba. Tiriamieji nebuvo tikri, ar Kalvarijos gyventojai kalba suvalkietiskai, ar dzūkiškai, todėl nurodė variantus „suvalkietiskai/dzūkiškai“ ir „tarp suvalkiečių ir dzūkų“. Pedagogai pakankamai lengvai įvardijo ir Gargždų, Šilalės bei Panevėžio gyventojų patarmes, tačiau mokiniams ši užduotis pasirodė kur kas sudėtingesnė – nemaža dalis Panevėžio gyventojus priskyrė žemaičiams, o Gargždų ir Šilalės – nurodė tik tarmę arba neatsakė į klausimą. Sunkiausiai pedagogai įvardijo Skaudvilės, Kėdainių ir Radviliškio gyventojų patarmes. Taip pat ir mokiniai, išskyrus Kėdainių gyventojų tarmę. Pastebėtina, kad mokytojai patarmes atpažįsta geriau.

49 pav. Vietovių šnektos

Eil. Nr.	Vietovė	Tarmė, patarmė, šnektos
1.	Alytus	Pietų aukštaičiai
2.	Druskininkai	Pietų aukštaičiai
3.	Gargždai	Vakarų žemaičiai
4.	Kalvarija	Vakarų aukštaičiai kauniškiai
5.	Kėdainiai	Vakarų aukštaičiai šiauliškiai
6.	Lazdijai	Pietų aukštaičiai
7.	Panevėžys	Rytų aukštaičiai panevėžiškiai
8.	Radviliškis	Rytų aukštaičiai panevėžiškiai
9.	Skaudvilė	Pietų žemaičiai raseiniškiai
10.	Šilalė	Pietų žemaičiai varniškiai

Paskutinėje užduotyje tiriamieji buvo paprašyti užpildyti kryžiažodį, kurį užpildę paryškintuose langeliuose jie galėjo perskaityti plačiai vartojamą pietų aukštaičių ploto pavadinimą – Dzūkija (žr. 50 pav.). Kryžiažodį visiškai užpildė trečdalis mokytojų, iš kurių tik keli buvo teisingi, ir vos keli mokiniai, iš kurių nei vienas nebuvo teisingas. Tiek mokytojai, tiek mokiniai lengviausiai atsakė į pirmą („Žodžio *tarmė* sinonimas“) ir antrą („Plačiai vartojamas pietų aukštaičių pavadinimas“) klausimus. Į trečiąjį klausimą („Ankstesnis pietų žemaičių pavadinimas pagal žodžio *duona* tarimą“) teisingai atsakė 25 proc. mokytojų ir 39 proc. mokinių. Nemaža dalis tiriamųjų šiame klausime žymėjo atsakymus „žiemaičiai“, „varniškiai“, „duonininkai“ (mokytojai) bei „duonininkė“, „duonininkais“ (mokiniai). Ketvirtą („Žemaičiai – vakarų aukštaičių kauniškių kaimynai“) ir septintą („Dzūkuojantys rytų aukštaičiai“) klausimo neužpildė nei vienas mokinių. Ketvirtame klausime dvyliktokai žymėjo atsakymus „kelmiškiai“

					1	D	I	A	L	E	K	T	A	S	
					D	Z	Ū	K	A	I	2				
					D	Ū	N	I	N	I	N	K	A	I	
3															
V	A	R	N	I	Š	K	I	A	I	4					
			Š	I	R	V	I	N	T	I	Š	K	I	A	I
5															
S	U	V	A	L	K	I	J	A	6						
V	I	L	N	I	Š	K	I	A	I	7					

Išvados

1. Tiriamųjų mentalinis žemėlapis yra prastas. Nepaisant to, kad mokytojų darbuose yra akivaizdus bendradarbiavimas ir naudojimasis papildomais šaltiniais, o dvyliktokų – atsainumas, pedagogų rezultatai yra geresni nei dvyliktokų.
2. Analizė rodo, kad tiek mokytojai, tiek mokiniai yra linkę pateikti nenuoširdžius arba jiems palankesnius atsakymus – daugeliu atvejų nurodo, kad kalba tik bendrine kalba, tačiau kituose klausimuose, arba netgi tuose pačiuose, pateikia variantus ar situacijas, kuriose kalba tarmiškai. Tikėtina dėl nenoro pripažinti tarminį kalbėjimą, o pedagogai dar ir dėl to, kad atrodytų labiau išprusę.
3. Tiriamųjų suvokimui ir požiūriui į tarmes bei tarminiam kalbėjimui įtakos gali turėti mokinių sėslumas bei mokytojų ne sėslumas.
4. Tiek mokytojai, tiek mokiniai į tarminį kalbėjimą reaguoja palankiai. Jie teigia, kad žmonės yra linkę prisitaikyti prie kito vartojamos kalbos ir savo gyvenamoje, ir kitose vietose. Jie nemano, kad žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai ar yra kaimiečiai.
5. Nepaisant to, kad mokiniams tarminė kalba asocijuojasi su grožiu, išskirtinumu ir artumu, jie didesnę simpatiją išreiškia bendrinei kalbai. Mokytojai, atvirkščiai, geriau įvertina tarminę kalbą. Pastebėtina, kad tyrimo duomenys rodo, jog mokiniai teigia vartojantys tarminę kalbą dažniau nei mokytojai.
6. Tiriamieji sunkiai orientuojasi, kur prasideda ir baigiasi tarmių, patarmių bei šnektų ribos ir, apskritai, kokios jos yra. Dažnai tiriamieji nurodo tik plačiai vartojamus tarmių pavadinimus, tikėtina, manydami, kad tarmės nėra skirstomos į smulkesnius vienetus, arba sugalvoja savus pavadinimus (pavyzdžiui, *kavenskai*, *elfai*, *radvilos*, *sūduviai* ir t.t.).
7. Tiek mokytojai, tiek mokiniai pakankamai gerai atpažįsta tarmiškus žodžius, tačiau jie ne visada geba juos įvardyti.

Literatūra

Aliūkaitė Daiva 2008, Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos, *Respectus Philologicus* 14(19), 23–45.

Aliūkaitė Daiva 2009, Perceptyviniai dialektų tyrimai: mentalinis žemėlapis, *Respectus Philologicus* 15 (20), 164–179.

Aliūkaitė Daiva, Merkytė Erika 2009, Sociolingvistinis tarminių kodų taisyklingumo tyrimas, *Kalbos kultūra* 82, 259–274.

Aliūkaitė Daiva 2010, Naujasis dialektas:galimas tarminio kalbėjimo vertinimo scenarijus, *Respectus Philologus* 18(23), 41–57.

Aliūkaitė Daiva, Valikonė Jolanta 2015, Bendrinės kalbos ir tarmės domenai, *Verbum* 3, 7–20.

Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė 2016a, Lietuvių gimnazistų požiūris: išsilavinimas bendrinės kalbos vaizdiniuose, *Verbum* 7, 17–33.

Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė 2016b. Perceptyviosios dialektologijos instrumentai ir tyrimų kryptys: variantų arealai mentaliniuose žemėlapiuose (Biržų atvejis). *Acta Linguistica Lithuanica* 74, 89–120.

Bakšienė Rima 2015, Tarminio kalbėjimo savivertė ir gyvybingumas: XXI a. pradžios Šakių ir Jurbarko šnektos, *Lietuvių kalba* 9, 1–20.

Crystal David 2008, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th edition), Oxford: Blackwell Publishing.

Geržotaitė Laura 2016. Jaunųjų šiauliškių ir panevėžiškių tarminė savimonė: ribos mentaliniuose žemėlapiuose, *Acta Linguistica Lithuanica* 74, 121–142.

Geržotaitė Laura, Čepaitienė Agnė 2016, Vilkaviškio jaunuolių kalbinė gimtinė: ribos, taisyklingumo ir patrauklumo vertės, *Verbum* 7, 84–100.

Jankauskienė Gailutė 2013, *D. Mikulėnienė: kaip žiūrime į kalbą, taip žiūrime ir į tarmę*. Prieiga: <https://www.lrt.lt/naujienos/kalba-vilnius/32/10251/d-mikuleniene-kaip-ziurime-i-kalba-taip-ziurime-ir-i-tarme> (žr. 2018 m. balandžio 28 d.).

Kardelis Vytautas 2016, Septyni lietuvių dialektologijos žingsniai, *Lietuvių kalba* 10, 1–28.

Meiliūnaitė Violeta, Mikulėnienė Danguolė (sud.) 2014. *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolinguistinis ir sociolinguistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, Vilnius: Briedis.

Morkūnas Kazys (sud.) 2008, *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Priedai

1. Anketa mokytojams

Gerbiami mokytojai,

esu Vilniaus universiteto lietuvių filologijos ir sociologijos ketvirto kurso studentė Sigita Uzdilaitė. Atlieku dialektologinį tyrimą. Pateiktoji anketa yra sudaryta iš dviejų dalių: bendrųjų klausimų ir praktinės užduoties.

Garantuoju anonimiškumą, nes mane domina tik bendrų tendencijų analizė, todėl prašau nuoširdžių jūsų atsakymų, kurie suteiks galimybę tiksliai įvertinti esamą situaciją.

Dėkoju už atsakymus!

I DALIS

1. Lytis:

- a) vyras
- b) moteris

2. Gimimo metai.....

3. Gimimo vieta.....

4. Ankstesnė (–ės) gyvenamoji (–osios) vieta (–os).....
.....

5. Dabartinė gyvenamoji vieta.....

6. Išsilavinimas:

- a) pradinis
- b) nebaigtas vidurinis
- c) vidurinis
- d) profesinis
- e) aukštesnysis
- f) aukštasis
- g) kita (įrašyti).....

7. Varnele pažymėkite tinkamiausią variantą.

Kalbų mokėjimas									
Gimtoji (–osios) kalba (–os) (įrašyti)	lietuvių	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
Kitos kalbos	Rusų	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
	Lenkų	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
	Anglų	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
	vokiečių	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
	Ispanų	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
Kita (–os) (įrašyti)		Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	

8. Kokiose situacijose kalbate užsienio kalbomis? Galite pažymėti kelis variantus.

- a) privačiai su šeimos nariais
- b) viešai su šeimos nariais
- c) su kaimynais
- d) mokykloje su mokiniais
- e) mokykloje su kolegomis
- f) parduotuvėje
- g) įstaigose
- h) su turistais
- i) su emigravusiais artimaisiais
- j) turguje
- k) giminės susitikimuose
- l) kita (įrašykite).....

9. Varnele pažymėkite tinkamiausią variantą.

Mokymosi kalba (–os)	Pradinėje	Vidurinėje	Profesinėje	Aukštesniojoje	Aukštojoje	Kitur
Lietuvių						
Rusų						
Lenkų						
Anglų						
Kita (–os) (įrašyti)						

10. Jums svarbu, kaip žmonės kalba (tarmiškai ar bendrine kalba):

- 1) Jūsų gyvenamojoje vietoje
 - a) taip
 - b) ne
- 2) kitur
 - a) taip
 - b) ne

11. Žmonės yra linkę prisitaikyti prie kito vartojamos kalbos:

- 1) Jūsų gyvenamojoje vietoje
 - a) taip
 - b) ne
- 2) kitur
 - a) taip
 - b) ne

12. Varnele pažymėkite tinkamiausią variantą.

Bendravimo kalba						
Su šeimos nariais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su kolegomis	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su mokiniais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	

Su kunigu	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su draugais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su pažįstamais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su nepažįstamais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Parduotuvėje	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Įstaigose	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Per susirinkimus, susibūrimus	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Kita (įrašyti)	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	

13. Kaip kalbant pastebite save dažniau?

- a) bendrine kalba
- b) tarminė kalba
- c) kita (įrašyti).....

14. Kokiose situacijose kalbate tarmiškai? Galite pažymėti kelis variantus.

- a) privačiai su šeimos nariais
- b) viešai su šeimos nariais
- c) su kaimynais
- d) mokykloje su mokiniais
- e) mokykloje su kolegomis
- f) parduotuvėje
- g) įstaigose
- h) su turistais
- i) su emigravusiais artimaisiais
- j) turguje
- k) giminės susitikimuose
- l) kita (įrašyti).....

15. Kaip manote, ar žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai?

- a) taip
- b) ne
- c) abejoju

16. Ar tarmiškai kalbantis žmogus yra menkai išsilavinęs?

- a) taip
- b) ne
- c) abejoju

17. Ar tarmišką kalbą dažniau vartoja vyresnio amžiaus žmonės?

- a) taip
- b) ne
- c) amžius neturi įtakos

18. Ar tarmiškai kalbama tik dėl pagarbos vietinei kalbai?

- a) taip
- b) ne
- c) abejoju

19. Varnele pažymėkite tinkamiausią variantą.

Kalbu

Privačiai su artimaisiais ir pažįstamais	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Viešai su artimaisiais ir pažįstamais	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Su nepažįstamais savo krašte	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Visada savo krašte	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Visur ir visada	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Kita (įrašyti)	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	

Rašau

Trumpąsias žinutes	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Laiškus	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
El. Laiškus	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Tekstus žiniasklaidai	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Literatūrą	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	

20. Ar pritariate, kad žmogus, kalbantis tarmiškai, yra kaimietis?

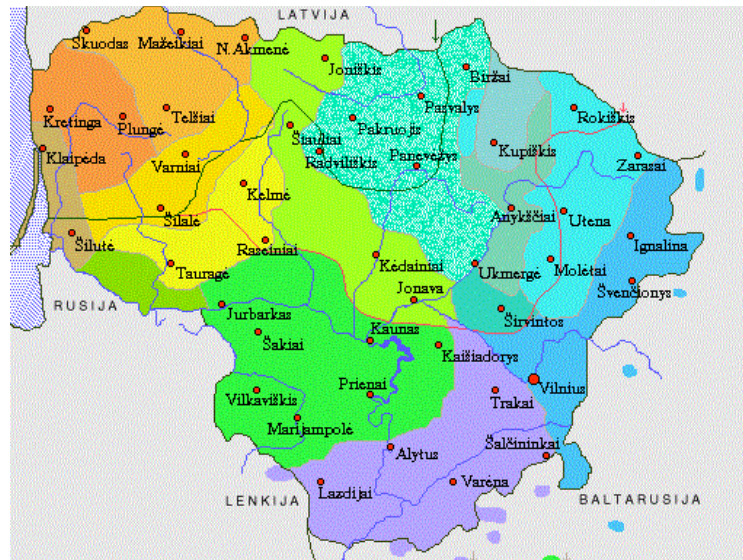
- a) taip
- b) ne
- c) labiau taip negu ne
- d) labiau ne negu taip

21. Kuri kalba (bendrinė, tarminė, kita) Jums patinka labiau? Kodėl? (įrašyti)

.....

II DALIS

1. Tarmių žemėlapis. Surašykite į žemėlapi patarmes.

2. Kas yra šių patarmių kaimynės? Pabraukite teisingus variantus.

- 1) Anykštėnų – kretingiškiai, uteniškiai, kupiškėnai, raseiniškiai.
- 2) Kauniškių – šiauliškiai, vilniškiai, telšiškiai, panevėžiškiai.
- 3) Pietų aukštaičių – širvintiškiai, varniškiai, panevėžiškiai, kauniškiai.
- 4) Panevėžiškių – kauniškiai, pietų aukštaičiai, šiauliškiai, uteniškiai.
- 5) Telšiškių – vilniškiai, šiauliškiai, raseiniškiai, kretingiškiai.

3. Ką reiškia išvardyti žodžiai?

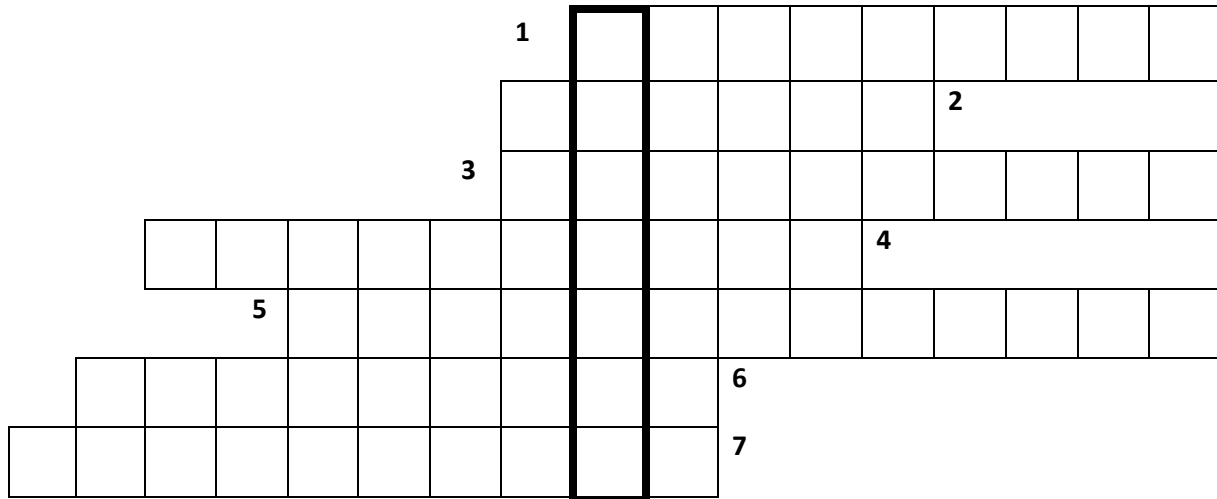
arielka.....
cveks.....
grabė.....
klecks.....
liuptukas.....
petelnė.....
puodė.....
ruoda.....
ultojus.....
zerkolas.....

4. Parašykite, kuriomis patarmėmis šneka šių vietų gyventojai:

- 1) Alytaus.....
- 2) Druskininkų.....
- 3) Gargždų.....
- 4) Kalvarijos.....
- 5) Kėdainių.....
- 6) Lazdijų.....
- 7) Panevėžio.....
- 8) Radviliškio.....
- 9) Skaudvilės.....
- 10) Šilalės.....

5. Išspręskite kryžiažodį. Teisingai atsakę į klausimus, paryškintuose langeliuose perskaitysite plačiai vartojamą pietų aukštaičių ploto pavadinimą.

- 1) Žodžio *tarmė* sinonimas.
- 2) Plačiai vartojamas pietų aukštaičių pavadinimas.
- 3) Ankstesnis pietų žemaičių pavadinimas pagal žodžio *duona* tarimą.
- 4) Žemaičiai – vakarų aukštaičių kauniškių kaimynai.
- 5) Mažiausia rytų aukštaičių patarmė.
- 6) Plačiai vartojamas vakarų aukštaičių kauniškių ploto pavadinimas.
- 7) Dzūkuojantys rytų aukštaičiai.

2. Anketa mokiniams

Gerbiami abiturientai,

esu Vilniaus universiteto lietuvių filologijos ir sociologijos ketvirto kurso studentė Sigita Uzdilaitė. Atlieku dialektologinį tyrimą. Pateiktoji anketa yra sudaryta iš dviejų dalių: bendrųjų klausimų ir praktinės užduoties.

Garantuoju anonimiškumą, nes mane domina tik bendrų tendencijų analizė, todėl prašau nuoširdžių jūsų atsakymų, kurie suteiks galimybę tiksliai įvertinti esamą situaciją.

Dėkoju už atsakymus!

I DALIS

1. Lytis:
 - a) vyras
 - b) moteris
2. Gimimo metai.....
3. Gimimo vieta.....
4. Ankstesnė (–ės) gyvenamoji (–osios) vieta (–os).....
5. Dabartinė gyvenamoji vieta.....
6. Mokslo sritis, į kurią orientuojamasi:
 - a) humanitariniai mokslai
 - b) socialiniai mokslai
 - c) fiziniai mokslai
 - d) žemės ūkio mokslai
 - e) biomedicinos mokslai

- f) technologijos mokslai
g) kita (įrašyti).....

7. Varnele pažymėkite tinkamiausią variantą.

Kalbų mokėjimas									
Gimtoji (–osios) kalba (–os) (įrašyti)	lietuvių	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
Kitos kalbos	Rusų	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
	Lenkų	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
	Anglų	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
	vokiečių	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
	Ispanų	Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	
Kita (–os) (įrašyti)		Suprantu		Kalbu		Skaitau		Rašau	

8. Kokiose situacijose kalbate užsienio kalbomis? Galite pažymėti kelis variantus.

- privačiai su šeimos nariais
- viešai su šeimos nariais
- su kaimynais
- mokykloje su klasės draugais
- mokykloje su mokytojais
- parduotuvėje
- įstaigose
- su turistais
- su emigravusiais artimaisiais
- turguje
- giminės susitikimuose
- kita (įrašykite).....

9. Varnele pažymėkite tinkamiausią variantą.

Mokymosi kalba (–os)	Pradinėje	Vidurinėje	Kitur
Lietuvių			
Rusų			
Lenkų			
Anglų			
Kita (–os) (įrašyti)			

10. Jums svarbu, kaip žmonės kalba (tarmiškai ar bendrine kalba):

- 1) Jūsų gyvenamojoje vietoje
 - a) taip
 - b) ne
- 2) kitur
 - a) taip
 - b) ne

11. Žmonės yra linkę prisitaikyti prie kito vartojamos kalbos:

- 1) Jūsų gyvenamojoje vietoje
 - a) taip
 - b) ne
- 2) kitur
 - a) taip
 - b) ne

12. Varnele pažymėkite tinkamiausią variantą.

Bendravimo kalba						
Su šeimos nariais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su klasės draugais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su mokytojais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	

Su kunigu	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su draugais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su pažįstamais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Su nepažįstamais	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Parduotuvėje	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Įstaigose	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Per susirinkimus, susibūrimus	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	
Kita (įrašyti)	tarmiškai (vietinė kalba)		lietuvių bendrine		kita kalba (įrašyti)	

13. Kaip kalbant pastebite save dažniau?

- a) bendrine kalba
- b) tarmine kalba
- c) kita (įrašyti).....

14. Kokiose situacijose kalbate tarmiškai? Galite pažymėti kelis variantus.

- a) privačiai su šeimos nariais
- b) viešai su šeimos nariais
- c) su kaimynais
- d) mokykloje su klasės draugais
- e) mokykloje su mokytojais
- f) parduotuvėje
- g) įstaigose
- h) su turistais
- i) su emigravusiais artimaisiais
- j) turguje
- k) giminės susitikimuose
- l) kita (įrašyti).....

15. Kaip manote, ar žmonės yra linkę gėdytis kalbėti tarmiškai?
- taip
 - ne
 - abejoju
16. Ar tarmiškai kalbantis žmogus yra menkai išsilavinęs?
- taip
 - ne
 - abejoju
17. Ar tarmišką kalbą dažniau vartoja vyresnio amžiaus žmonės?
- taip
 - ne
 - amžius neturi įtakos
18. Ar tarmiškai kalbama tik dėl pagarbos vietinei kalbai?
- taip
 - ne
 - abejoju
19. Varnele pažymėkite tinkamiausią variantą.

Kalbu

Privačiai su artimaisiais ir pažįstamais	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Viešai su artimaisiais ir pažįstamais	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Su nepažįstamais savo krašte	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Visada savo krašte	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Visur ir visada	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Kita (įrašyti)	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	

Rašau

Trumpąsias žinutes	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Laiškus	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
El. Laiškus	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Tekstus žiniasklaidai	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	
Literatūrą	tarmiškai (vietinė kalba)		bendrine kalba		kita kalba (įrašyti)	

20. Ar pritariate, kad žmogus, kalbantis tarmiškai, yra kaimietis?

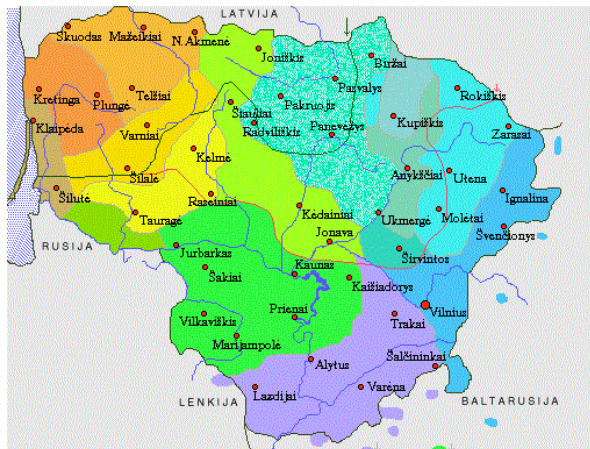
- a) taip
- b) ne
- c) labiau taip negu ne
- d) labiau ne negu taip

21. Kuri kalba (bendrinė, tarminė, kita) Jums patinka labiau? Kodėl? (įrašyti)

.....

II DALIS

1. Tarmių žemėlapis. Surašykite į žemėlapi patarmes.

2. Kas yra šių patarmių kaimynės? Pabraukite teisingus variantus.

- 1) Anykštėnų – kretingiškiai, uteniškiai, kupiškėnai, raseiniškiai.
- 2) Kauniškių – šiauliškiai, vilniškiai, telšiškiai, panevėžiškiai.
- 3) Pietų aukštaičių – širvintiškiai, varniškiai, panevėžiškiai, kauniškiai.
- 4) Panevėžiškių – kauniškiai, pietų aukštaičiai, šiauliškiai, uteniškiai.
- 5) Telšiškių – vilniškiai, šiauliškiai, raseiniškiai, kretingiškiai.

3. Ką reiškia išvardyti žodžiai?

arielka.....
 cveks.....
 grabė.....
 klecks.....
 liuptukas.....
 petelnė.....
 puodė.....
 ruoda.....
 ultojus.....
 zerkolas.....

4. Parašykite, kuriomis patarmėmis šneka šių vietų gyventojai:

- 1) Alytaus.....
- 2) Druskininkų.....
- 3) Gargždų.....
- 4) Kalvarijos.....
- 5) Kėdainių.....
- 6) Lazdijų.....
- 7) Panevėžio.....
- 8) Radviliškio.....
- 9) Skaudvilės.....
- 10) Šilalės.....

5. Išspręskite kryžiažodį. Teisingai atsakę į klausimus, paryškintuose langeliuose perskaitysite plačiai vartojamą pietų aukštaičių ploto pavadinimą.

- 1) Žodžio *tarmė* sinonimas.
- 2) Plačiai vartojamas pietų aukštaičių pavadinimas.
- 3) Ankstesnis pietų žemaičių pavadinimas pagal žodžio *duona* tarimą.
- 4) Žemaičiai – vakarų aukštaičių kauniškių kaimynai.
- 5) Mažiausia rytų aukštaičių patarmė.

- 6) Plačiai vartojamas vakarų aukštaičių kauniškių ploto pavadinimas.
7) Dzūkuojantys rytų aukštaičiai.

